Stripschrift

NR 448 € 7,50

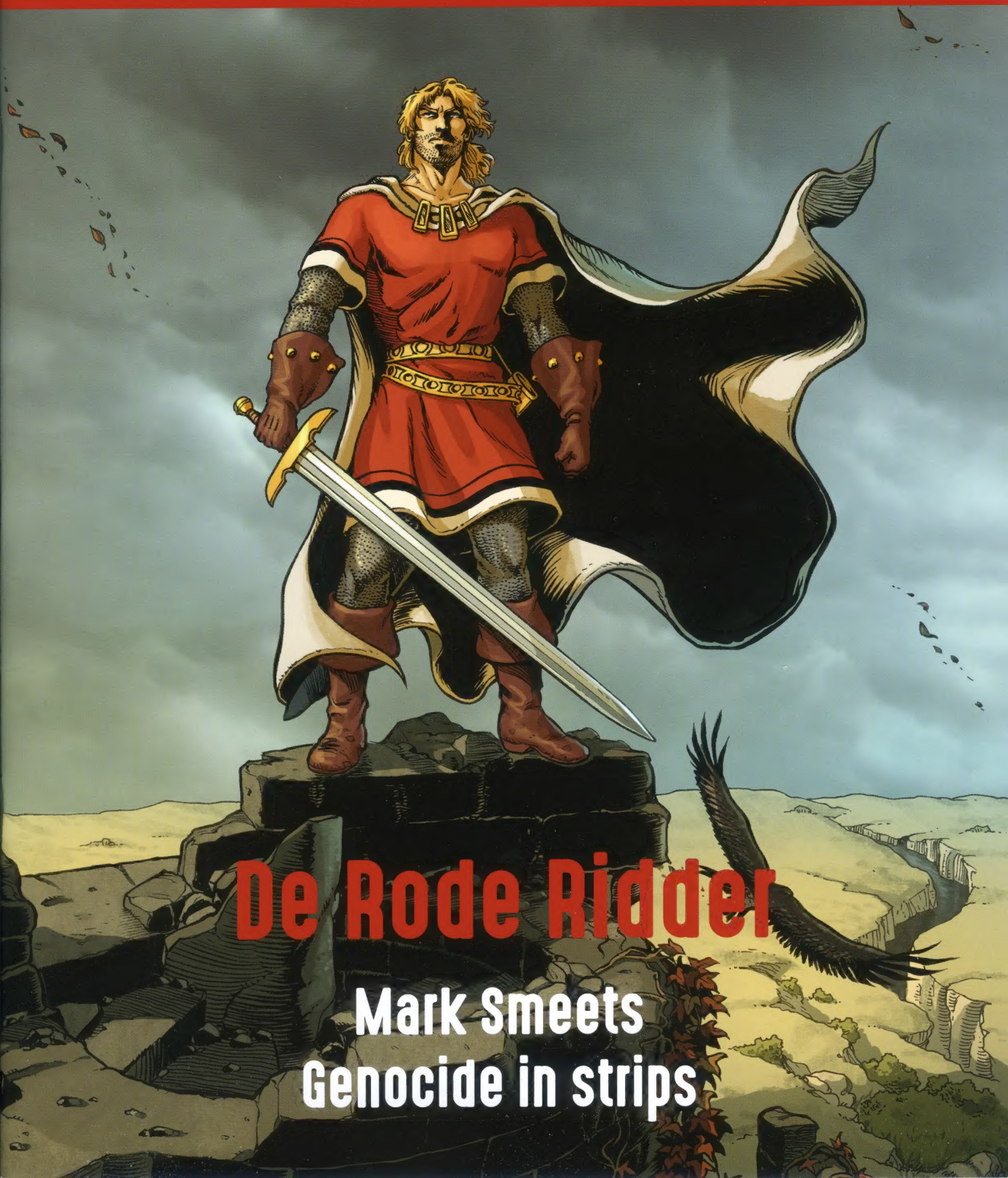

De Rode Ridder

Mark Smeets
Genocide in strips

Actua

Redactio

Jacques Post, initiatiefnemer en uitgever van stripfonds L en eerder stripimprint M, is met pensioen gegaan. Dat vormde de aanleiding voor uitgeverij Luitingh-Sijthoff om het imprint L te verkopen aan uitgeverij Don Lawrence Collection. Kennelijk bestond er bij deze literaire uitgeverij geen ambitie meer om dit kleinschalige en fijne fonds, met werk van topauteurs als Christophe Arleston, Eric Heuvel, Hein de Kort en Martin Lodewijk, te koesteren en een opvolger voor Post aan te trekken.

Natuurlijk is het een goede zaak dat L als stripfonds onder de vleugels van DLC blijft voortbestaan, maar ergens wringt het toch: wéér een literaire uitgeverij die de stripactiviteiten aan de wilgen hangt. Het blijft toch een wezensvreemde materie voor de uitgevers van het 'betere boek': die strips.

Toch is er op dit vlak ook goed nieuws te melden: Singel Uitgeverijen heeft een striplabel onder de naam SubQ in het leven geroepen om beeldverhalen onder de aandacht te brengen bij een groot publiek. Daarbij hanteert de uitgeverij een crossmediale aanpak. De strips die SubQ uitbrengt worden ondersteund door bij voorbeeld een speelfilm, animatie, interactieve website of tentoonstelling. Duimen, natuurlijk, dat deze kruisbestuiving een succes wordt.

Om nog even terug te keren bij Jacques Post: de stripwereld zal deze aimabele voortrekker van het betere stripverhaal zeker gaan missen. Dank, Jacques, voor alle mooie uitgaven in de afgelopen vijftien jaar. En het bloed kruipt waar het niet gaan kan, dus we wachten vol spanning op uitgeverij K.

UITGEVERIJ L

Inhoud

2 **Actua**

9 **Gastcolumn** Don Duyns

10 **Stars & Strips** Olav Beemer

12 **De Rode Ridder** Geert van Gheluwe

17 **Ik teken een strip!** Jan Booister

18 **Danker Jan Oreel** Jan Booister

20 **Genocide getekend** Kees Ribbens

28 **Mark Smeets** Evert Geradts

31 **Lieve lezers...** Peter Breedveld

32 **Marq denkt** Marq van Broekhoven

34 **De boventoon**

41 **Heinz service spread**

Omslag

Fabio Bono maakte de tekening op het omslag als vingeroefening voor het boekomslag van *De Rode Ridder 250*. Uiteindelijk werd deze daarvoor niet gebruikt en circuleerde de tekening alleen op het internet als promo ter introductie van Bono als nieuwe tekenaar van *De Rode Ridder*. En daar zijn wij dan weer blij mee.

ADVERTENTIE

DE VERBEELDING
De kunst van Jean Dulieu – deel 2

Hardcover, 112 pagina's. Handelseditie:
€ 19,90 – ISBN 978-90-6447-138-4
Luxe editie, in een genummerde oplage van 1 t/m 200, met stofomslag en drie genummerde giclees:
€ 29,90 – ISBN 978-90-447-145-2

www.demeulder.nl

Museum Strips! van start

Of het spannend was? Nou zeker! Maar de datum van 27 augustus is gehaald. Nederland is een prachtig museum voor het beeldverhaal rijker, Strips! geheten. In een fraai onderkomen in Rotterdam, met het openbaar vervoer eenvoudig bereikbaar. Het rekent op tussen de 75.000 en 100.000 bezoekers per jaar.

Het is een bezoek meer dan waard. Want we zagen, bij een kijkje vooraf waarbij ondertussen druk werd gezaagd, geschaafd, getimmerd, gesoldeerd en vergaderd, dat de contouren van een fraai museum zichtbaar werden.

Stripgoeroe Rob van Eijck liep er rond om te adviseren en te helpen. En we ontwaarden Martin Lodewijk, want de eerste grote expositie in Strips! is aan zijn carrière gewijd. Of het mooi wordt, vroegen we hem overbodig. 'Het wordt prachtig', lachte Lodewijk.

Daar is geen woord van overdreven. Een lange glazen pui, drie verdiepingen, horeca, een winkel, uiteraard, en een dependance van de Rotterdamse bibliotheek die al zijn strips daar aan de Wijnhaven bij Strips! heeft gestald. En dat zijn er niet weinig.

Er is veel origineel tekenwerk te zien, van Fred Julsing en Henk Kuijpers bij voorbeeld. Ja, zelfs van Hergé en Willy Vandersteen. Maar ook van vele andere grote en kleinere tekenaars. En natuurlijk vitrines met bijzondere uitgaven als een *Okkie* uit 1937, een *Sjors* uit 1941, ja ook een exemplaar van *Het Dubbeltje* uit 1924. Vitrines ook met aandacht voor detectives (Dick Bos, Perry Mason, Lex Brand, Dick Tracy) en sterke mannen en vrouwen (Conan, Red Sonja, Spider-Man, Akim) om er enkele te noemen. En, natuurlijk, met Nederlandse strips als *Tom Poes, Sjors, Paulus de boskabouter*. Ze mogen niet ontbreken.

Hoe komt een stripmuseum in Rotterdam terecht? En wie begint aan zo'n avontuur?

Marc Kleijnen en Maartje de Haan heten die waaghalzen. Beiden onder meer van Meermanno in Den Haag, waar in 2015 een grote expositie aan Dick Matena was gewijd.

Een paar jaar geleden ging het verhaal dat Groningen zijn stripmuseum kwijt zou raken. Dat gebeurde gelukkig niet, maar het was wel even onzeker. Kleijnen en De Haan werden benaderd. Of zij elders iets wilden bedenken. Dat werd een zoektocht langs Den Haag, Delft, Dordrecht, ook toen inmiddels duidelijk was dat Groningen zijn museum zou houden.

Foto: Ingrid Vilders

Amsterdam viel af. Locaties in het centrum daar zijn er te duur.

Zo werd het Rotterdam. Met een kladblokje in de aanslag werd de Maasstad bezocht. En Funda bekeken. Een onderkomen aan de Wijnhaven was het resultaat. Tweeduizend m², waarvan 1500 m² voor strips.

De filosofie? Met populaire onderwerpen als Disney wordt het geld verdiend. Om vervolgens aandacht te geven aan strips die minder makkelijk een podium krijgen. 'Want,' zegt Kleijnen, 'we willen ook aandacht voor tekenaars in de marge.'

Vraag Kleijnen niet naar de toekomstplannen. Want dan volgt een lang verhaal over workshops, bijzondere tentoonstellingen, evenementen, ruilbeurzen, enzovoorts. Er staat nog wat te gebeuren in Rotterdam.

Hollandse vraag: wat kost een toegangsbewijs? €12,50. JB

Meer info: *www.stichtingstrips.nl*

Suvaal

De stripwereld leeft, en hoe! Op deze plaats geeft stripcolumnist Erwin Suvaal hierop zijn persoonlijk commentaar.

erwin.suvaal@stripschrift.nl

Zoek-zoek met Jan van Haasteren

Hoewel hij een heel rijtje strips achter zijn naam heeft staan (*Erik en Opa, Baron van Tast, Sjaak en oom George, Tinus Trotyl*) is Jan van Haasteren momenteel toch het meest gekend van zijn puzzelillustraties. Platen vol chaotische taferelen waarbij de mensen door elkaar rennen, klimmen en vallen. In vrijwel alle tekeningen komen dezelfde kleine gebbetjes terug, zoals een haaienvin die boven een grasveld of een tennisbaan uitsteekt, diverse kruislings over elkaar geplakte pleisters, een wandelende hoed, of vreemde, niet in de situatie thuishorende Sinterklazen en indianen. Veertien van deze puzzelplaten zijn nu gebundeld in albumvorm: *Jan van Haasteren zoekboek* (Big Balloon, ISBN 978-90-478-0400-0, hk, 32 pagina's, €12,95).

Nergens in het boek wordt veel tekst besteed aan wat er exact gezocht moet worden. Het is dus soms zoeken tot je een ons weegt omdat niet alle items terugkomen in alle tekeningen. Wel worden aan het einde per tekening nog twee extra zoekopdrachten gegeven. De samenstellers hebben niet de moeite genomen om de auteur te introduceren; een gemiste kans. Gelukkig doet dat allemaal niets af aan de voor jong en oud vermakelijke tekeningen waarin je iedere keer weer iets ziet wat je de keer ervoor hebt gemist. TdK

Dulieus eikelmannetjes duiken weer op

Het tweede deel in de reeks *Kleine Oortjes* van *Paulus de boskabouter*-uitgeverij De Meulder heet *Eikelboekje*. Het is geheel gewijd aan de eikelmannetjes van Jean Dulieu. Centraal staat een groot aantal ongepubliceerde balpentekeningen van deze mannetjes die Dulieu in 1975 maakte tijdens een rondreis door Schotland. Twee verhalen maakte de tekenaar van Paulus met deze kleine figuurtjes. Allereerst het boek *Paulus en de eikelmannetjes* (Ploegsma, 1965) en tien jaar later het vervolg Eikeligheden, als stripverhaal in de regionale dagbladen. In 1996 werd Eikeligheden ook als boek uitgegeven.

Op zoek naar de verblijfplaats van originele tekeningen van Paulus en de eikelmannetjes stuitte Paulus-vorser Maarten de Meulder op vergeten schetspagina's uit 1975 die alleen met eikelmannetjes zijn gevuld. Doordat Dulieu zijn schetsen in die periode met balpen tekende, hebben de plaatjes een minder vrijblijvend karakter dan zijn potloodschetsen. Een deel van het teruggevonden materiaal bleek door de kunstenaar in dagboekvorm te zijn getekend tijdens een vakantiereis door Schotland. Doordat Dulieu zijn schetsen altijd van plaats en datum voorzag, was de gevolgde route ook na veertig jaar nog uitstekend te volgen.

Een belangrijk deel van dit tekenwerk is gebundeld in Eikelboekje (ISBN 978 90-6447-049-3, €12,50), aangevuld met achtergrondinformatie over de totstandkoming van de eikelmanwerken en het belang van deze schetspagina's voor de tekenaar zelf. De eerste honderdvijftig exemplaren van deze uitgave zijn genummerd en voorzien van een eveneens genummerde ex libris. Eikelboekje is te koop op strip- en boekenbeurzen en tevens verkrijgbaar in de webwinkel van de uitgeverij. RS

Flitsen

Wat een uilskuikens zijn we. Zetten we op 4 mei een primeur op onze Facebook-pagina en vergeten we helemaal het bericht in *Stripschrift* 447 op te nemen. Hanco Kolk is namelijk door uitgeverij Dupuis gevraagd een album te maken in de reeks *Robbedoes door...*, een spin-off van de populaire serie *Robbedoes en Kwabbernoot*. Sinds 2006 zijn er al negen albums in die reeks verschenen, onder meer getekend door Yoann, Frank le Gall, Emile Bravo en Olivier Schwartz. Kolk kan met het verhaal *Het IJzeren Gordijn* (werktitel) in 2018 aan dit rijtje worden toegevoegd, als eerste Nederlandse auteur. Gefeliciteerd! ϟ Diezelfde Kolk nam trouwens tijdens de vakantie van Ruben L. Oppenheimer diens plekje in *Algemeen Dagblad* in met een dagelijkse actuele cartoon. ϟ De zwart/witte twaalfdelige TV-serie *Floris* uit 1969 behoort inmiddels tot het cultureel erfgoed. Wat weinig mensen weten is dat er werd gewerkt aan een dertiende aflevering – *Het gericht* – die in kleur is gefilmd. Het ruwe materiaal was na zo'n 47 jaar nog steeds in het bezit van scenarist Gerard Soeteman en is onlangs pas gemonteerd. De scènes die misten zijn vervangen door tekeningen van Gerrit Stapel die *Floris* als krantenstrip tekende. *Het gericht* ging op 19 augustus in première op Kasteel Doornenburg in aanwezigheid van Rutger Hauer. Het wachten is nu op de DVD. ϟ *Havenkrant* wordt enkele malen per jaar in opdracht van het Gemeentelijk Havenbedrijf gratis in de bus geknikkerd in de regio Rotterdam. In ieder nummer staat de gagstrip *Binkie*, getekend door Alex Turk. ϟ Oud VVD-politicus Frits Bolkestein blijkt er een curieuze stripkennis op na te houden. In een aantal artikelen in zowel de Nederlandse als Britse pers over de Brexit zei hij dat

Bijzondere vondst van Duitse Kapitein Rob

Vorig jaar oktober kreeg Ernst Slinger een mail van een bevriende Duitse verzamelaar over dat zich in de Staatsbibliotheek van Leipzig het Duitse *Kapitein Rob*-boekje *Die Abenteuer des Segelbootes Freiheit* zou bevinden. Deze uitgave was bij geen enkele verzamelaar bekend. Na flink surfen op het internet ontdekte Slinger dat dit bericht inderdaad klopte. Hij vond nog meer gegevens, zoals jaar van uitgifte - 1948 - en de uitgever, Lutz & Stocker in Zürich. Vervolgens nam hij contact op met Kapitein Rob-kenner Lex Ritman en de erven van tekenaar Pieter Kuhn. Zij allen waren verrast en spraken van een bijzondere en unieke vondst. Pieter Kuhn heeft rond 1947 een Duits proefomslag gemaakt van het Nederlandse deeltje 1 *De avonturen van het zeilschip De Vrijheid* maar voor zover zij wisten was daar nooit iets mee gedaan en die omslagtekening bevindt zich nog altijd in het archief van het Nederlands Stripmuseum in Groningen. Hoe een afdruk van dat omslag in Zürich terechtgekomen is, blijft een compleet raadsel. Via het telefoonboek van Zürich en omgeving is Slinger gaan zoeken naar de Lutzen en Stockers in de hoop dit geheim te kunnen ontrafelen maar dit bleek na enkele telefoontjes een heilloze zaak te zijn. Na meer speurwerk bleken er wel nóg twee exemplaren te bestaan in de stadsbibliotheken van Zürich en Bern.

De hamvraag is natuurlijk: hoe groot is toentertijd de oplage geweest?

Na veel zoeken kreeg Slinger het antwoord van de grootste kenner op Duitstalig stripgebied. Zijn verzameling was compleet op één uitgave na en dat was dit roemruchte boekje. Hij bezat alleen de kopieën maar... hij wist ook te vertellen dat het om showmateriaal ging. Het bleek dat er rond 1948 vijf tot tien proefexemplaren gemaakt waren door de uitgever(s) met als doel om te kijken of er ook een markt was voor dit boekje. Volgens de gegevens van de Staatsbibliotheek van Leipzig had Erwin Lutz dit verhaal in het Duits vertaald.

Na het nodige mailverkeer was de bibliotheek in Leipzig bereid Slinger alle kopieën van dit curieuze boekje te verschaffen. Omdat het exact 50 jaar geleden is dat Pieter Kuhn overleed, vatte hij het plan op om een heruitgave van het curiosum te maken. Na toestemming van de erven Kuhn nam compagnon en medeliefhebber van het werk van Kuhn, Sander Luinge, het helse karwei op zich om alle kopieën 'schoon te maken' en te bewerken. Het resultaat: een genummerde hardekaftuitgave in een oplage van 100 exemplaren.

De boekjes zijn voor €20 te verkrijgen tijdens komende stripbeurzen bij De Werg Strips en te bestellen bij de uitgevers zelf. RS
Meer info: *www.dewergstrips.nl*

hij zich in zijn tijd als lid van de Europese Commissie (1999-2004) nogal eens stoorde aan het 'Britse gezeur' over de EU. Hij vergeleek de Britten dan ook regelmatig met 'moaning' Minnie the Minx, een bekend strippersonage uit *The Beano*. Er zullen niet veel Nederlandse stripliefhebbers zijn bij wie direct een lichtje op gaat als de naam van deze Britse Minnie wordt genoemd. ϟ Dupuis heeft een integrale uitgave uitgebracht van *De heer Vastenavond van As*, een strip van Éric Liberge uit de eerste helft van de jaren 2000 over het hiernamaals waarin skeletten de hoofdrol spelen. Achterin de bundel is een klein dossier opgenomen met een interview met de auteur en een aantal extra tekeningen. ϟ In oktober verschijnt bij uitgeverij De Harmonie het 15e deel van *Single*, de dagstrip van Peter de Wit en Hanco Kolk. Vanaf dit deel krijgen de albums er zowel qua breedte als hoogte enkele centimeters bij. Het derde forma(a)t in 15 jaar. ϟ Voer voor verzamelaars: zowel bij *Spirou 4062* als bij *Spirou 4066* zat als bijlage voor de abonnees een stripboekje van *Robbedoes en Kwabbernoot*, getekend door... Al Severin! ϟ Over *Spirou* gesproken... Begin juli verscheen het 4000e nummer. Huh!? Nummer 4000 verscheen toch al in december 2014? Goed lezen... Het 4000e nummer is heel iets anders dan nummer 4000. Door oorlog en andere malheur is de nummering van het tijdschrift in de loop van de tijd een beetje in de war gelopen. Vandaar dat publicatie van het échte 4000e nummer pas onlangs werd bereikt. In een speciaal stripverhaal wordt het omstandig uitgelegd. ϟ Wij waren in 1986 direct onder de indruk van tekenaar Denis Bodart toen zijn debuutalbum rond detective Dombret verscheen. En de bewondering werd alleen maar groter toen in 2001, 15 jaar later, *Green Manor* werd gepubliceerd. Nu, 2016, alweer 15 jaar later, verscheen in *Spirou*

Paris Match viert geboortedag weekblad Kuifje

La saga du journal Tintin is de ambitieuze titel van een speciale uitgave ('hors-série') van het Franse weekblad *Paris Match*. Aanleiding is de zeventigste geboortedag van het weekblad *Kuifje*, dat op 26 september 1946 het levenslicht zag. *Paris Match* maakt de ambities behoorlijk waar, want deze speciale editie is een doorwrochte productie geworden, met bijdragen van onder meer Philippe Goddin en enkele universitaire historici.

De rijke geschiedenis van het door Lombard uitgegeven jeugdblad (1946-1988) wordt doorgelopen aan de hand van een aantal topseries, zoals *Alex, Blake en Mortimer, Thorgal, Rik Ringers, Chlorophyl, Dan Cooper* en *Comanche*. De royaal geïllustreerde stukken over deze series worden geflankeerd door artikelen die ze in een culturele of historische context plaatsen.

Belangrijk onderdeel van de special is een zes pagina's tellend interview met Lombard-uitgever Raymond Leblanc (1915-2008), afgenomen in 2004 en nog niet eerder integraal gepubliceerd. Hij gaat in op de ontstaansgeschiedenis van het weekblad, waarvan het eerste nummer verscheen in een oplage van 60.000 stuks (tweederde in het Frans, de rest in het Nederlands). 'Ten tijde van de rivaliteit tussen de weekbladen *Tintin* en *Spirou* was België echt het centrum van de stripwereld.' *Paris Match* heeft deze gouden tijd verdienstelijk geboekstaafd. JM

Cross Comix treedt buiten de kaders

Een stripfestival zonder signerende tekenaars en zonder de bekende bananendozen vol tweedehands strips: kan dat? Ja, dat kan. Sterker nog, het staat te gebeuren. In Rotterdam.

Cross Comix is de titel van het evenement. Bedacht door Hanco Kolk, Robert van der Kroft en Erik de Graaf, in een ronkend persbericht aangekondigd als '(inter)nationaal vermaarde tekenaars'. Vermaard is lichtelijk overdreven, want dat is de categorie André Franquin, Albert Uderzo en zo. Maar vooruit, het mag een keertje.

Op zaterdag 8 oktober vindt de eerste editie plaats. In en om de Rotterdamse Schouwburg. En het wordt bijzonder, dat is zeker. Cross Comix gaat verbindingen leggen tussen de strip en het dagelijks leven. Robert van der Kroft verwoordt het aldus: 'Wat Ikea met strips te maken heeft? Alles!' In het persbericht staat het zo: 'Cross Comix Rotterdam toont de vele verschijningsvormen van het beeldverhaal en de betekenis van strips en cartoons voor de kunsten en de samenleving.' Voila!

En verder: 'Het festival laat in optredens, expo's, debat en nieuwe media-events de ontmoeting zien tussen getekende beelden en kunstvormen zoals theater, architectuur en muziek.'

Getekend beeld is wat we dagelijks om ons heen zien. Het werkt door in de hele maatschappij. Dat is waar. En heeft daarom niet alleen culturele betekenis maar ook bij voorbeeld economische. Infographics, videogames, apps, overal komt beeld in terug. Over die verbanden en hun betekenis gaat dus Cross Comix.

'Het beeldverhaal ontmoet de andere kunsten', is de ondertitel van het festival. Dus praat Kamagurka, speelt Spinvis,

FLITSEN

4088 een kort verhaal van *Meteorman*, op tekst van Fabien Vehlmann. Opnieuw zijn we onder de indruk en hopen op een vervolg. ϟ De inkleurrage is nog niet over. Bij Sanoma verscheen *Kleurkunst – Klassieke filmfiguren* met daarin 55 tekeningen uit Disney-animatiefilms voor €7,95. Kleuren, zweten, kleuren, zweten, uitscheuren, inlijsten, klaar! ϟ Daarnaast produceerde Sanoma ook de *Jan, Jans en de kinderen*-spin-off *De rode kater kleur en scheurkalender 2017*. Voor €9,95 in eh... zwart/wit! ϟ Ook was Sanoma toe aan de 250e *Donald Duck*-pocket in de lopende reeks. Fans hebben hun favoriete verhaal uit oude pockets mogen insturen. De zes meest verkozen verhalen zijn in pocket 250 verzameld. ϟ En Sanoma kwam ook nog met het 1e deel van alweer een nieuwe reeks: *Op reis door Europa met Donald Duck*. ϟ In nummer 170 van *Sarjainfo*, de Finse tegenhanger van *Stripschrift*, werd aandacht besteed aan Marcel Ruijters. Meer info door in het Fins of Engels aan *sarjainfo@sarjakuvaseura.fi* te mailen. ϟ Uitgeverij De Leeuw – de nieuwe samenwerkingspartner van Rob Harrens uitgeverij De Boemerang – kwam met *Asterix & Obelix activityboek* (vreemd Anglopolderwoord) bomvol puzzels en spelletjes rond onze Gallische vrienden. Direct na de zomer werd ook een kudde scheurkalenders uitgebracht rond *De familie Doorzon, Zusje, The Champions, Suske en Wiske, Rooie oortjes* en *Asterix*. €14,95 per stuk, maar wel geheel in kleur. Daarmee zijn de stripscheurkalenders in één klap weer helemaal terug van weggeweest. ϟ Hetzelfde De Leeuw startte samen met De Boemerang eerder dit jaar weer eens een nieuw blad: *The Champions Magazine*. Eigenlijk dunne albums op een kleiner formaat. ϟ Bij uitgeverij Personalia verschijnt deze maand *Stripglossy 2* met Jan van Haasteren als stralend middelpunt. Stralend minpunt is de napublicatie van

tekent Djanko, zijn er Aimée de Jongh, Jan Rothuizen, Daniel Dee, Maaike Hartjes, om enkele namen te noemen.

Op de site *www.crosscomix.nl* is het programma te zien. 'Zo is er een talkshow over de totstandkoming van de grafische roman *Het stempel*, met schrijfster Judith Uyterlinde en tekenaar Zhenya Paskina. Ook is er een masterclass van Eva Hilhorst over stripjournalistiek. Paul Bierhuis geeft een lezing over de relatie tussen games en strips.

De organisatoren hebben de strip ruim geïnterpreteerd. Zij zien een losstaande tekening ook als een beeldverhaal. En daarover kan je discussiëren. Is een A4'tje van Ikea met uitleg over de constructie van een boekenkast met wat tekeningen een strip? Het is uitleg met wat beelden, maar een beeldverhaal? Om een voorbeeld te geven.

Maar het is goed buiten kaders te denken en te treden. Dat zorgt voor verwarring en verplicht tot nadenken. In die zin valt het initiatief toe te juichen. Nadenken kan nooit fout zijn.

In 2017 gaat dat allemaal op nog veel grotere schaal gebeuren, weer in Rotterdam. JB

Het gootsteenkastje van Maaike Hartjes

Maaike Hartjes liet eerder dit jaar weten aan wie het maar horen wilde dat de dit jaar aan haar toegekende Stripschapprijs – de oudste en belangrijkste stripprijs van Nederland – in het gootsteenkastje wordt opgeborgen. Ze nam de prijs wél in ontvangst, maar weigerde daarna in de Stripschapprijzencommissie voor 2017 plaats te nemen. Een opmerkelijke stap. Haar zetel is inmiddels ingenomen door Gerard Leever, waarvoor hulde.

Waar hangen de eerder gewonnen Stripschapprijzen eigenlijk uit? Een rondje langs de velden...

Bij veel winnaars staat de prijs op een redelijk voor de hand liggende plaats: in of op een kast in woon- of werkkamer. Dat is bij voorbeeld het geval bij Marcel Ruijters (winnaar 2015), Hein de Kort (1992), Paul Teng (2013), Aloys Oosterwijk (2007), Martin Lodewijk (1978) en Barbara Stok (2009). Eric Heuvel (2008) heeft een vitrinekast met alle stripprijzen van zichzelf en sportprijzen van zijn zoon. De prijs van Hans G. Kresse (1975) staat op de kast bij zoon Eric. En ook weduwe Tineke Oosterveer laat weten dat de prijs van Minck (2011) nog steeds in zijn boekenkast staat. Toevalligerwijs geldt dat ook voor Piet Wijn (1984). Weduwe Ineke zegt: 'Hij staat in de boekenkast van Piet. Die kast is nog overdadig gevuld met onder meer kunstboeken waar hij tot op het laatst nog veel plezier aan beleefde. Ik ben er nog steeds niet toe gekomen om die kast op te ruimen.' Hanco Kolk (1996) en Jan Kruis (1980) hebben de prijs ook op een kast staan, maar dan in de slaapkamer.

Soms zijn er anekdotes, zoals in het geval van Erik Kriek (2008): 'Hij staat in de boekenkast. Het plaatje met mijn naam viel er al na een week af. Je verwacht superlijm, maar het bleek vast te zitten met dubbelzijdig plakband. Armoe!' En Evert Geradts, die de prijs voor *Tante Leny presenteert* (1977) in bezit heeft: 'Hij staat te pronken in de salon. Ik heb het beeldje lang geleden drastisch opgepoetst en nu glimt het als een *hood ornament* van een Rolls Royce. Hier in Frankrijk wordt er trouwens niet smalend over gedaan. Het oogst veel bewondering.'

Theo van den Boogaard (1989) vertelt: 'Die prijs staat in een open kast in mijn studio naast een penning die ik heb gewonnen op het Treviso Comic Book Festival. En ook naast een rapport van de lagere school waarop te lezen is dat ik ernstig tekortschiet in mijn vlijt.'

Bij Fred de Heij (2014) staat het kleinood op de schoorsteenmantel. 'Ja, die heb ik nog. Twee zelfs!' En bij Jesse van Muylwijck

---

De moordenaar van Lucky Luke waarmee we tot in 2017 zullen worden lastiggevallen, als we het goed hebben uitgerekend. Prima strip, maar mosterd na de maaltijd. ϟ Schokkend! Voor het eerst sinds 1979 is er dit jaar geen stripagenda verschenen. Het initiatief was ooit van uitgeverij Centripress en werd in 2014 voortgezet door Juniorpress. Het wegvallen van de Schoolcampus (cult!) na het faillissement van V&D is de belangrijkste oorzaak. In 2017 zullen de distributiemogelijkheden opnieuw worden bekeken, waarna een andere beslissing kan volgen. Duimen! ϟ Kees Sparreboom weet gelukkig niet van ophouden. Opnieuw verschenen er – kort na elkaar – twee delen *Boot & Van Dijk* in eigen beheer. *De tijdgesel* en *Het meesterwerk* bevatten weer puur vakmanschap. ϟ Normale albums, oblongalbums, vierkante albums... Wij zien door de bedrukte dode bomen inmiddels het bos niet meer, maar het is altijd gewéldig als er weer een nieuwe *Elsje* wordt uitgegeven. Bij DLC verscheen eerder dit jaar *Elsje maakt geschiedenis*, – een bundeling themaverhalen – en dat willen we niet onvermeld laten. En begin september volgde deel 3 op regulier albumformaat. Elsje regeert! ϟ O, o, wat hebben we genoten van het deel *N* uit de Heinz-anthologie *Heinz van H tot Z*, die door uitgeverij Scratch kort voor de zomer netjes werd voortgezet na een stilte van vier jaar. Vooral de vele dossierpagina's zijn om te smullen. We kunnen niet wachten op het laatste deel. Ondanks de titel Z kán het onmogelijk slaapverwekkend worden. ϟ Pim Oosterheert van particulier museum De Bommelzolder in Zoeterwoude bracht het 28e nummer uit van informatiemagazijn *Fijne trillingen*. Donateur worden? Meer info: *www.bommelzolder.nl* ϟ Begin dit jaar trapte uitgeverij Dupuis af met de elfdelige integrale reeks *Robbedoes*

(2010) staat het beeldje op een schrijftafel in de woonkamer. 'Met uitzicht op zee.' Jan Steeman (2005) zegt: 'Ik zie hem elke dag staan op mijn computertafel'.

Op de vensterbank, dat kan natuurlijk ook en is het geval bij Henk Kuijpers (1990): 'Voor één van de vijf ramen in mijn werkkamer.' Bij Daan Jippes (2001) betreft het de vensterbank van de logeerkamer boven.

In 1995 kregen de Wiroja's ieder een beeldje. Bij Robert van der Kroft staat de Stripschapprijs in de vensterbank van zijn werkruimte, Wilbert Plijnaar heeft zich een ongeluk gezocht en vond hem uiteindelijk op een kast en bij Jan van Die staat hij op het bureau van zijn vrouw. Acht jaar later was er, waarschijnlijk door geldgebrek, slechts één prijs voor het trio John Reid, Bastiaan Geleijnse en Jean-Marc van Tol. De prijs staat bij Van Tol op een CD-kast in zijn kantoor, naast onder meer twee P. Hans Frankfurtherprijzen en een Clickie Award. Nadere bestudering leert dat er op het naamplaatje twee spelfouten staan.

Peter de Wit (1999): 'Ik heb een werkkamer en een computerkamer. Hij staat op een plankje in mijn computerkamer. Ik kan hem elke dag even aaien als ik mijn nieuwste *Sigmund* inscan voor de krant.'

Lis – *'What does it look like?'* – weduwe van Don Lawrence (1994), moest even zoeken, maar uiteindelijk blijkt het beeldje in een doos op zolder te zitten, met allerlei andere parafernalia uit het leven van The Don.

Bij Toon van Driel (1988) is er twijfel: 'Met een beetje mazzel zit hij in één van de verhuisdozen die ik nog moet uitpakken in mijn nieuwe woning. Hij heeft nooit op een prominente plaats gestaan. Het naamplaatje was er afgevallen en ik heb hem door de jaren heen diverse keren laten stuiteren. Dat heeft me een paar marmeren tegels gekost.'

Niet alle winnaars waren bereikbaar en diverse familieleden van overleden winnaars zijn inmiddels op zoek naar de prijs. Sowieso blijft de vraag open wat de heren Maurice Tillieux en Joseph Gillain (Jijé) met de in 1976 door hun uitgever Dupuis 'gekochte' prijzen hebben gedaan. AvO

Foto: Evert Geradts

De salontafel van Evert Geradts.

en Kwabbernoot door Franquin. Inmiddels is men aanbeland bij deel 7, dus dat schiet op! ϟ Het meidenblad *Katrien* werd begin dit jaar omgedoopt in *Katrien Duck*. Even hadden we de hoop dat de eindeloze herhaling van er in opgenomen strips hiermee ook zou stoppen, maar helaas: het uitgeef-/redactiebeleid blijft ongewijzigd. ϟ Uitgeverij De Bezige Bij gaat gestaag verder met de reeks *Alle verhalen van Olivier B. Bommel en Tom Poes*, voorzien van de inmiddels zo kenmerkende blauwe ruggetjes. Daarnaast – hadden we nog niet gemeld – publiceerde men ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van Tom Poes ook *Omnibommel*, een bundeling van de verhalen *Het spook van Bommelstein*, *De unistand*, *De trullenhoedster*. Ook verscheen een facsimile van *Tom Poes in den toovertuin* uit 1942. ϟ *Niet voor softies!* Dat is de titel van het nogal autobiografische boek van Tonja Elbers (26) over de achtjarige Sanne, een meisje met een hersentumor. Kwam uit bij uitgeverij Kluitman en werd geïllustreerd door Andrea Kruis. ϟ Bij uitgeverij Dargaud verscheen inmiddels het tweede deel van de integrale uitgave van *Blueberry*. Een kwalitatief mooi gedocumenteerde reeks voor wie alles wil hebben van en weten over deze oude held van Jean Giraud. ϟ Zes BN'ers – Guus Meeuwis, Wilfred Genee, Aaf Brandt Corstius, Esther Verhoef, Karin Amatmoekrim en Carlo Boszhard – mochten elk een *Suske en Wiske*-verhaal bedenken. Zes Nederlandse striptekenaars - Hanco Kolk, Gerben Valkema, Eric Heuvel, Gerard Leever, Romano Molenaar en Michiel de Jong – maakten er strips van. ϟ Altijd leuk: een 'redactie-uitje' naar de Algemene Ledenvergadering van Het Stripschap. Belangrijkste nieuws was dat De Stripdagen ook in 2016 weer verlies hebben geleden. En dat de penningmeester ook nog eens een kleine €2000 heeft verduisterd. Au!

Gastcolumn

Don Duyns

Foto: Misja Spoelstra

Het knobelisme

Als kind had ik niet door dat het in *Donald Duck*, ondertitel: 'een vrolijk weekblad', wemelt van de verwijzingen naar de dagelijkse werkelijkheid. De wereld in Duckstad verschilt niet zo veel van de onze, behalve dat een hoop inwoners geen broek draagt. Woordgrappen, verbasterde namen en herkenbare situaties duiken voortdurend op. Een acteur als Braad Spit, een zanger als Guus Geeuwis en natuurlijk de grootste klassieker: auteur Harry Muesli, schrijver van 'De ontdekking van de zemel'.

Daar moest ik aan denken toen ik op 13 juli in *De Volkskrant* in een column van Arnon Grunberg las over het boek *The Dice Man*, van Luke Rhinehart, een roman uit 1971, over een psychiater die zijn beslissingen in het leven neemt gebaseerd op welk getal zijn dobbelstenen weergeven. Gooi je drie dan betekent het dat je niet op vakantie gaat, gooi je zes dan breng je de buurvrouw een bloemetje, dat werk.

Wacht 's even, dacht ik. Dat verhaal ken ik. En wel uit *Donald Duck*. In het verhaal *De knobelaar* raakt oom Donald, zoals we hem ook mogen noemen, in de ban van ene professor Batty (in het Nederlands: de heer Knobel), die fanatiek het 'knobelisme' propagandeert: keuzes maken naar aanleiding van het gooien van een munt. Kop is links, munt is rechts. Kop is je relatie uitmaken, munt is het nog even aanzien. Een permanente toss.

Het is een van mijn *all time* favoriete verhalen. Hoe geweldig moet het niet zijn om je ingewikkelde keuzes en dilemma's uit te besteden aan een muntstuk en gewoon daar te gaan waar het lot je brengt. *Als* het tenminste het lot is. Want professor Batty, die Donald aan het knobelisme helpt, is er heilig van overtuigd dat je uiteindelijk komt waar je wezen moet, als je maar blijft knobelen en niet twijfelt.

Het doet denken aan de fanatieke Pokémon Go-spelers die momenteel het spoor, de ziekenhuizen en zelfs politiebureaus bezoeken in hun jacht op Pokémons die je kunt vangen. Ook deze spelers twijfelen niet aan de wijsheid van het op je gsm turen terwijl je een straat oversteekt, zozeer gaan ze op in hun queeste, net zoals de ware knobelaar zich zonder na te denken in een ravijn stort, als de munt dat aan geeft.

Deze eenvoud is natuurlijk wat trekt. Niet langer hoef je na te denken over de grotere en kleinere levensvragen. Weg is de gedachte aan de nood van vluchtelingen, aan de haatzaaierij van Donald Trump, aan schietpartijen met de politie, aan alles wat niet deugt. Het enige wat je hoeft te doen is op zoek naar je volgende Pokémon. Of je munt nog 's op te gooien. Kop of munt. Weldadig simpel.

Het verhaal over het knobelisme is overigens gecreëerd door één van de briljantste Disney-tekenaars ooit, Carl Barks. Het heet in de oorspronkelijke versie *Flip Decision* en stamt al uit 1953, jaren voor de verschijning van de roman *The Dice Man* dus, waar Grunberg het op 13 juli in de krant over heeft. Door dit alles laaide mijn liefde voor Donald Duck weer op. Zozeer zelfs dat ik zonder enige schaamte bij de Atheneum-kiosk op het Amsterdamse Spui iets deed wat ik al jaren niet heb gedaan: ik kocht de nieuwste *Donald Duck*, nummer 28. Een briljant verhaal als dat over het knobelisme staat er dit keer niet in, al koopt oom Donald op een vlooienmarkt wel een 'Midas-pot' van een heksachtige vrouw, compleet met harige kin en wrat op de neus.

Met deze pan lukt het de wereldberoemde eend goud te bakken van popcorn. Helaas voor hem verandert dit goud na enige tijd weer terug in popcorn, dus veel heb je er niet aan. Het is natuurlijk een wijze les aan de jonge en oudere lezertjes, hebzucht brengt je uiteindelijk nergens. Maar geen *'flip decision'* dus.

Het verhaal over het knobelisme eindigt trouwens heel dubbel: om de professor te ontmaskeren volgt Donald Duck elke aanwijzing van de munten en treft hij uiteindelijk een doodsbange professor Batty in het appartement naast hem aan. De munten hebben niet gelogen, maar Batty wel. Kijk, dat is nog eens een mooie paradox om de herfst mee in te gaan.

don.duyns@stripschrift.nl

Don Duyns (Haarlem, 1967) is in 1990 afgestudeerd in de Theaterwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam, richting theater. Tijdens zijn studie begon Duyns te schrijven en regisseren voor gezelschappen als Hollandia, Growing up in Public en Bellevue lunchtheater. Hij schreef ook teksten voor onder andere Huis aan de Amstel, DNA, Het Volk en het Ro Theater. Naast toneelstukken schrijft Duyns verder boeken (onder meer *Buigen*) en scripts voor de televisie. Maar ook het scenario voor de film *Lang en gelukkig*, die drie gouden kalveren won op het NFF. In zijn theaterwerk is Duyns zeer beïnvloed door de populaire cultuur, waaronder comics. In zijn laatste stuk voor het Ro Theater – *De gelaarsde poes* – treden naast het titelpersonage onder andere ook een reus en James Blond op. Qua strips is hij verzot op het werk van Jean Giraud/Moebius, Hanco Kolk, Dick Matena, Jacques Tardi en alles wat Neil Gaiman schrijft, grafische roman of niet. Zijn roepnaam Don is afgeleid van zijn voornamen Dionisius Antonius en niet van Donald Duck. En dat is dan weer jammer.

Deze column werd in iets gewijzigde vorm uitgesproken op 14 juli, in het VPRO-radioprogramma *Nooit meer slapen*.

ADVERTENTIE

STRIPWINKEL
WONDERLAND

wonderland productions
Paardsdemerstraat 19
3500 HASSELT
✆ 011/22 82 00

ADVERTENTIE

AKIM
Stripspeciaalzaak

Geen winkel in de buurt,
door ons worden de strips verstuurd

Bestel snel op Akim.nl

* Nieuwe strips
* Antiquarisch
* Tweedehands
* Manga's
* Comics
* Curiosa
* Originelen

Tevens inkoop van
partijen en verzamelingen

AKIM.nl
Stripwinkel Akim Ulgersmaweg 14 9731 BS Groningen

Stars & Strips

Olav Beemer

Jong

De laatste jaren is de term 'YA' gemeengoed geworden. Deze afkorting voor 'Young Adult' is zelfs een genre op zich geworden dat altijd op aandacht kan rekenen en het is dan ook geen verrassing dat DC Comics daar handig op inspeelt. In september lanceerde de uitgeverij namelijk 'Young Animal', een nieuwe imprint met niet geheel toevallig dezelfde afkorting als 'Young Adult'. De eerste YA-serie wordt *Doom Patrol*.

Schrijver Gerard Way (zanger bij My Chemical Romance en de bedenker van *The Umbrella Academy*) en tekenaar Nick Derington staan aan het roer van de nieuwe *Doom Patrol*, een serie die een moderne draai moet geven aan het klassieke werk van Grant Morrison. Volgens Way is dat ook het doel van de hele imprint: 'Young Animal is voor de lezers die iets anders willen dan wat de mainstream ze te bieden heeft, met respect voor het verleden maar met een blik gericht op de toekomst'. Het eerste deel van *Doom Patrol* heeft een coverprijs van $3.99.

De jonge helden van Marvel Comics verzamelen zich in *Champions*. In deze nieuwe serie, geschreven door Mark Waid (*All-New All-Different Avengers*) en getekend door Humberto Ramos (*Amazing Spider-Man*), richten Nova, Spider-Man en Ms. Marvel na de gebeurtenissen van de crossover *Civil War II* hun eigen team op. Het eerste deel verschijnt in oktober en in diezelfde maand ligt ook *Champions: No Time for Losers* in de winkel, een bundel van de oorspronkelijke serie uit de jaren 1970, met werk van schrijvers Tony Isabella en Bill Mantlo.

Jonge helden moeten natuurlijk ook naar school. En bij DC Comics doen ze dat aan de Gotham Academy. Na een goed ontvangen eerste reeks keert de serie over hun belevenissen dit najaar terug in de vorm van *Gotham Academy: Second Semester*. Makers Becky Cloonan, Brenden Fletcher en Karl Kerschl zijn van de partij.

Oud

Bij uitgeverij IDW klonk in september het startschot voor *Revolution*. Deze grootschalige crossover zorgt ervoor dat onder meer de series *Transformers* en *G.I. Joe* zich in het vervolg afspelen in dezelfde wereld en vallen onder dezelfde continuiteit. Het hoofdverhaal wordt verteld in de vijfdelige miniserie *Revolution*, geschreven door Cullen Bunn (*The Sixth Gun*) en John Barber (*Transformers*), met tekenwerk van Fico Ossio.

Het basisidee achter de crossover is dat de wereld wordt opgeschrikt door meerdere explosies en dat alles erop wijst dat Optimus Prime en zijn Transformers erachter zitten. Omdat de leden van G.I. Joe niet willen afwachten wat er verder gebeurt, rekruteren zij een groep helden die de Transformers een halt kunnen toeroepen. Uiteraard loopt het verhaal door in verschillende maandelijkse series, waaronder *Micronauts*, *Rom* en *Action Man*. Intussen wordt ook de serie *M.A.S.K.* gelanceerd, waarmee IDW wederom een oude animatieserie nieuw leven inblaast.

Begin oktober slaan twee veteranen de handen ineen voor een nieuwe zesdelige serie bij uitgeverij Image Comics. Het

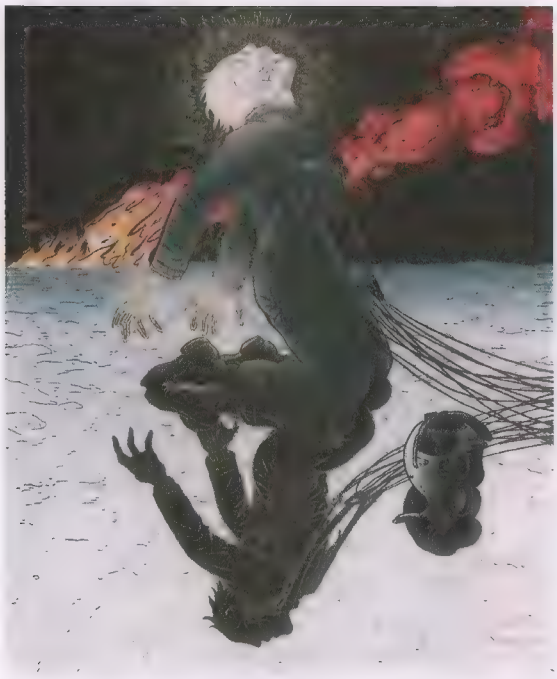

Nieuwe start van *Doom Patrol*.

Reborn door Millar en Capullo.

M.A.S.K. nu ook bij IDW.

IDW crossovert met *Revolution*.

Jonge helden in *Champions*.

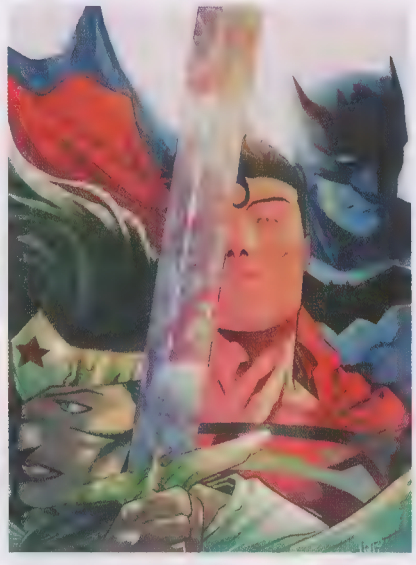

Drie helden in *Trinity*.

project van schrijver Mark Millar (*Kick-Ass*) en tekenaar Greg Capullo (*Batman*) heeft als titel *Reborn* en volgt Bonnie Black, een tachtig jaar oude vrouw die bang is voor de dood. Na haar overlijden wordt ze echter herboren als een vrouw van vijfentwintig, met een zwaard in de ene en een pistool in de andere hand. De losse delen kosten €3,99 en het eerste nummer is verkrijgbaar met acht verschillende variantcovers.

Dit najaar wordt bij Marvel Comics een oude koe uit de sloot gehaald: de kloon van Spider-Man. Waar dat in de jaren 1990 één van de meest bekritiseerde verhaallijnen ooit opleverde, belooft Dan Slott, de vaste schrijver van nu, dat zijn miniserie *The Clone Conspiracy* en de bijbehorende crossover zowel de oude als nieuwe lezers kunnen boeien. Mogen wij dat zelf beoordelen?

olav.beemer@stripschrift.nl

Trio Voor wie de eigen maandelijkse series van Batman, Wonder Woman en Superman niet genoeg zijn, kwam DC Comics eind september met de nieuwe reeks *Trinity*. Schrijver en tekenaar Francis Manapul (*The Flash*) werpt een blik op de drie bekendste helden van de uitgeverij en hoe hun carrière begon.

Hels In 2004 verscheen het laatste nummer van Dave Sims driehonderddelige epos *Cerebus*. Twaalf jaar na dato keert de maker met *Cerebus in Hell* terug naar het personage dat hem beroemd en berucht maakte. Sinds september ligt een speciaal nulnummer in de winkels, waarna in 2017 een vierdelige miniserie volgt.

Ruimte Veertien jaar nadat Joss Whedons televisieserie *Firefly* van het scherm werd gehaald, is het nu bij Dark Horse Comics tijd voor een nieuwe miniserie over de personages van toen. *Serenity: No Power in the 'Verse* van Chris Roberson en Georges Jeanty (*Buffy, the Vampire Slayer*) pikt de draad moeiteloos op.

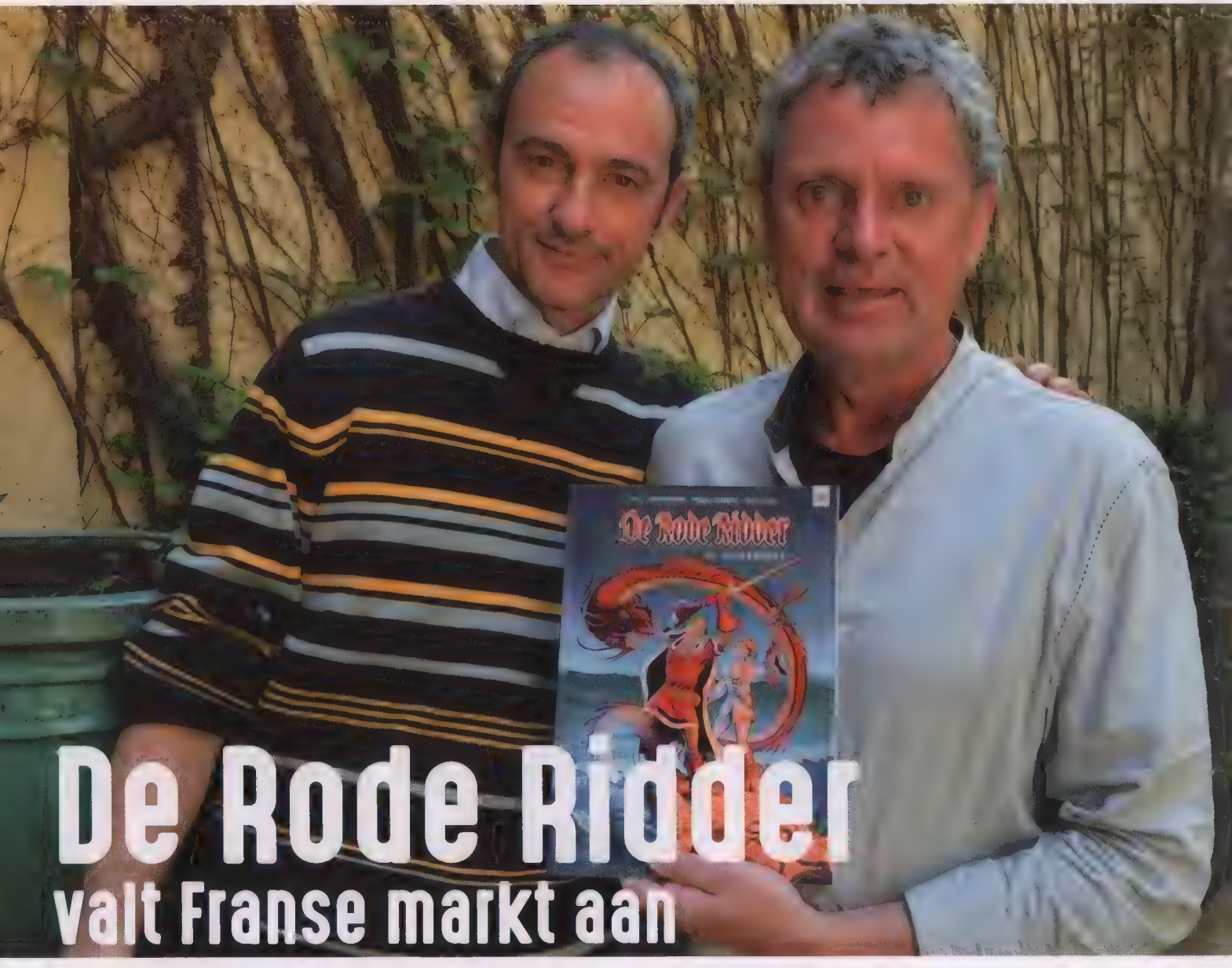

De Rode Ridder
valt Franse markt aan

Geert van Gheluwe

Fabio Bono met scenarist Marc Legendre, mei 2016.
Foto: Geert van Gheluwe

De Rode Ridder, ooit ontsproten in de jeugdboeken van wijlen Leopold Vermeiren en in 1959 opgevist als strip door Willy Vandersteen, is met het 250e deel toe aan zijn 7e tekenaar. **Fabio Bono** (45) uit het Italiaanse Ventimiglia is die 007. We legden hem op het figuurlijke rooster en trokken met quasi dezelfde vragen naar zijn voorganger **Claus Scholz** (67) die met strippensioen is gegaan.

Fabio Bono

Fabio Bono werd door uitgeverij Standaard 'ontdekt' op het Stripfestival van Middelkerke in 2014 en moet Ridder Johan van Horst de Franse stripmarkt laten veroveren. Bono, die in Milaan een artistieke opleiding volgde, kennen we van series als De tempelier *en* De Katharen.

Wie is de Rode Ridder voor Fabio Bono?
Fabio Bono: Johan is echt wel de perfecte ridder voor mij. Het scenario van Marc Legendre (ook scenarist van onder meer *Amoras*. Red.) zorgt er voor dat hij een stuk menselijker is dan de meesten van zijn soort in de Kruisvaarders-tijd. Een Rode Ridder met zijn eigen vragen, dagelijkse zorgen en andere twijfels. Hij is een mens van vandaag geworden. Op verzoek van de uitgever koos ik niet voor het gladgeschoren type dat vele decennia lang Ridder Johan typeerde in de voorbije avonturen. De stoppelbaard maakt hem nu wat ruwer en dus ook een stuk realistischer dan tot nu toe het geval was. De *looks* zijn zeker niet toevallig Amerikaans.

De Rode Ridder van Claus Scholz.

De Rode Ridder van Fabio Bono.

Ik kreeg van de uitgeverij immers wat 'tips' om hem mannelijker en moderner te maken aan de hand van foto's van acteurs uit onder meer *Game of Thrones*.

Blijft het gedachtengoed van Willy Vandersteen rond *De Rode Ridder* overeind of moet Johan mee met zijn tijd?
Hij moet meegaan met de tijd om ook internationaal ingezet te kunnen worden. Scenarist Marc Legendre stipt daarbij graag aan dat *De Rode Ridder* van Leopold Vermeiren en ook de eerste van Willy Vandersteen niet meer past in de huidige tijdgeest. Hun Rode Ridder kwam immers terug van de Kruistochten waar hij naar hartenlust moslims was gaan vermoorden. Die Kruisvaarders reden toen triomfantelijk op hun paard terug naar huis met de mededeling dat het christendom opnieuw zegevierde. Als we dat vandaag zouden opvoeren dan wordt de Rode Ridder een racist, fascist of nationalist genoemd. En dat kan helemaal niet. Hij moet dus echt mee met zijn tijd en bovenal een internationale uitstraling krijgen.

En als uitsmijter: het paard van Johan van Horst kreeg een naam!
Dat is inderdaad zo. Ik vond de naam van Jago terug in de jeugdboeken van Leopold Vermeiren. De witte hengst is met de Rode Ridder verbonden zodat een eigen naam op zijn plaats is.

Heb je al een favoriet personage?
Ik heb uiteraard nog niet alles gelezen maar in mijn eerste album – *De uitverkorene* – heb ik zeker sympathie voor het hoofdpersonage Allis. Daarnaast ben ik gefascineerd door fantasy en fantastische figuren in de vorm van draken en monsters. Op stripvlak zit ik lekker in mijn vel als ik in de ban van het slechte of het kwade ben. Dat is zeker niet persoonlijk want ik ben misschien wel te zachtaardig.

De Rode Ridder 250: De uitverkorene.

Zijn vier stripalbums per jaar haalbaar voor een Italiaanse tekenaar?
Ik wist heel goed waar ik voor stond toen ik de opdracht van Standaard aanvaardde. Vier albums in een jaar is blijkbaar normaal in en op de Vlaamse stripmarkt en daar heb ik me wel degelijk op voorbereid. Wie kijkt naar mijn Franse series als *De tempelier* zal zien dat die qua tekeningen een stuk gedetailleerder zijn terwijl elk album daar ook meer pagina's telt dan in Vlaanderen.

Er volgt nu een eerste cyclus van negen verhalen; wat volgt er daarna?
De eerste twee strips *De uitverkorene* en *De gevan-*

Foto: Geert van Gheluwe

Boven: De eerste tekening van Fabio Bono met De Rode Ridder was bestemd voor de jaarlijkse kleurensticker van Het Rode Kruis in België, verschenen in mei 2016. Dit is het origineel in zwart/wit.

Links: Fabio Bono met zijn levensgrote stripheld, mei 2016.

gene zijn aan elkaar gelinkt en moet je eigenlijk na elkaar lezen. Wie de jeugdroman *De vloek van Malfrat* van Legendre kent, zal ongetwijfeld de 14-jarige Allis en de nieuwe en wrede leenheer Malfrat herkennen. Allis zal ook in de volgende zeven albums een rol blijven spelen. Wat er na die negen albums gebeurt, is nog niet bepaald.

Wat gebeurt er met je vroegere series als *De tempelier*?
Ik heb daar helaas geen tijd meer voor en richt me nu volledig op *De Rode Ridder*. Met de fantasy-elementen gaan we zeker terug in *De Rode Ridder*-tijd van wijlen Karel Biddeloo waarin Bahaal, Demoniah en Galaxa hun rol opeisten in het verhaal. Of ze ook allemaal daadwerkelijk zullen terugkeren, kan en wil Marc nog niet verklappen. We raden de lezers uiteraard aan om geduld te hebben.

Wat vind je van het werk van je voorganger?
Ik heb het laatste interview van mijn collega Claus gelezen en een aantal tekeningen gezien. Qua stijl liggen we redelijk uit elkaar. Het is zeker de bedoeling om met de strip in de nieuwe opzet internationaal door te breken. Ik denk dan in eerste instantie aan de Franse markt; die is mij ook niet onbekend. Door *De tempelier* word ik regelmatig benaderd door Franse uitgevers maar ik heb echt resoluut gekozen voor *De Rode Ridder*.

Wat wens jij Claus Scholz toe?
Nog een heel boeiend leven!

Foto: Geert van Gheluwe

Links: Claus Scholz aan het werk op de Antwerpse Boekenbeurs, november 2014.

Claus Scholz

Wie is de Rode Ridder voor Claus Scholz?

Claus Scholz: Hij is een klassieke held die goede dingen doet zonder daarvoor ook maar enige beloning te verwachten. Iemand die altijd helpt en klaarstaat als het nodig is. In mijn laatste verhaal *De satansvrucht* lijkt de Rode Ridder – en da's eerder toevallig – zelfs een beetje op die van Fabio Bono nu. Scenarist Peter van Gucht mat hem immers een vermomming aan en liet hem opdraven in een bedelaarsmantel en een ongeschoren smoelwerk.

Blijft het gedachtengoed van Willy Vandersteen rond *De Rode Ridder* overeind of moet Johan mee met zijn tijd?

Dat is na al die jaren voor mij nog altijd moeilijk om te zeggen want zelfs ik heb de oude stripboeken niet allemaal gelezen. In samenspraak met mijn scenarist Martin Lodewijk verdwenen wel Karel Biddeloo's ruimteschepen en dergelijke steeds meer uit de verhalen. Martin hield daar niet van en hij wilde met *De Rode Ridder* terug naar de oorsprong van het echte ridderverhaal. Tovenarij, heksen en draken als een mythologische overlevering van toen zijn dan ook nooit veraf. We zijn nooit gegaan voor een simpel ridderverhaal; dat zou voor de lezers tamelijk saai zijn geweest. Mijn Rode Ridder heb ik altijd afgebeeld naar de tekeningen van Karel Biddeloo. Nu krijgt de Johan van Fabio een jeugdiger blik mee. Ik kan de uitgeverij daarin geen ongelijk geven. Ze hebben het met *Amoras* als spin-off van *Suske en Wiske* ook gedaan en dat was een schot in de roos.

Had je een favoriet personage?

De Furiën of de helpsters van Demoniah zijn eigenlijk wel mijn favorieten. In album 225 komen die vrouwelijke huurlingen haar te hulp en zorgen ze pagina's lang voor pittige en sensuele interventies. Beroepshalve kregen ze een acrobatische opleiding maar ze kunnen ook vechten als echte Ninja's. Vroeger vond ik de blauwe heks Indigo ook interessant maar die verdween als personage nadat Martin geen scenario's meer schreef.

Waren vier albums op jaarbasis altijd haalbaar voor je?

Het mag voor iedereen duidelijk zijn dat ik het helse tempo van 120 strippagina's op jaarbasis, aangevuld met ex-libristekeningen en andere commerciële projecten, zeker niet zal missen. Helemaal niet! Ik ben nu, op mijn 67e echt met pensioen. Als je weet dat een Franse tekenaar om de twee jaar één album van zestig bladzijden mag of moet afleveren dan ben ik wat blij dat ik als Duitse Vlaming toch wel een 'rappe' tekenaar was. De laatste jaren kreeg ik van de uitgeverij zelfs geen deadline meer omdat ze op voorhand wisten dat mijn tekeningen altijd op tijd binnen zouden zijn. De benodigde inspiratie komt bij mij gemakkelijk en elke dag werkte ik consequent een halve pagina af. Momenteel ben ik bezig met de allerlaatste tekeningen van *De Rode Ridder.* Dat is een trilogie met *De klauw, De zwarte drietand* en *Inferno* (Inmiddels verschenen. Red.).

Onder: De Rode Ridder 249: De satansvrucht.

Geheel onder: De Rode Ridder 250: De uitverkorene.

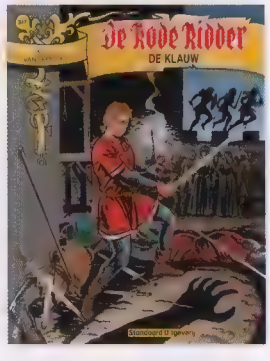

Ga je ooit nog een *Bakelandt* op scenario van Hec Leemans maken?
Geen idee. De serie is indertijd gestopt bij album 96 en het hangt volledig van Hec af of er nog een nieuw scenario komt. Eigenlijk weet ik zelf niet goed of ik überhaupt nog zin heb om die tijd van Napoleon en Bakelandt te hertekenen want het is toch ook al twaalf jaar geleden. Mijn onontbeerlijke documentatiemateriaal uit die periode heb ik al niet meer.

Wat vind jij van het werk van Fabio Bono?
Hij hanteert zonder twijfel een andere stijl. Het herinnert me aan de Franse stripschool waar ridderverhalen schering en inslag zijn. Er bestaan ook geweldig veel stripverhalen in dat genre. Hier in Vlaanderen zijn er nog weinig uitgeverijen die dergelijke albums willen uitgeven. Bij een kleine uitgever moet dat wel lukken maar kan je daar dan wel van leven? Ik denk dat een oplage van minstens 20.000 exemplaren noodzakelijk is om er je dagelijks brood mee te verdienen.

Kan de nieuwe Rode Ridder internationaal aanslaan?
Ik denk echt van wel. Mijn verhalen zijn ooit verschenen in het Duits, maar de oplage van 800 exemplaren was te laag. Hoeveel albums er toen verschenen zijn, weet ik niet meer. Echt aanslaan in Duitsland deed *De Rode Ridder* dan ook niet. Fabio heeft het voordeel dat hij in Frankrijk al bekend is met *De tempelier*. Het zal hem vast geen windeieren leggen.

En eindelijk een naam voor het paard van Johan van Horst!
In mijn albums had het witte paard van Johan geen naam. Het was zelfs zo dat de Rode Ridder in mijn laatste verhalen eigenlijk geen eigen paard meer had. Toen hij terugkwam uit Japan landde hij in Zuid-Frankrijk. Daar kocht hij van een plaatselijke boer een nieuw paard.

Wat wens jij Fabio Bono toe?
De komende twintig jaar veel geluk en een pak energie.

geert.van.gheluwe@stripschrift.nl

Onder: Ter gelegenheid van '50 jaar De Rode Ridder' bracht uitgeverij Standaard in 2009 een luxe editie uit van *De Rode Ridder 222: De Duisterburcht* met een ex libris gesigneerd door Martin Lodewijk en Claus Scholz. In het album is ook de schets voor de ex-libristekening opgenomen.

De Rode Ridder 249: De satansvrucht van Claus Scholz, op scenario van Peter van Gucht, telt 32 pagina's.
De Rode Ridder 250: De uitverkorene van Fabio Bono, op scenario van Marc Legendre, telt 44 pagina's.
Beide albums kosten €5,99.

Ik teken een strip!

Voormalig journalist **Jan Booister** *(Het Vrije Volk, Rotterdams Dagblad)* besloot een oude droom te verwezenlijken. Hij ging een stripalbum tekenen. 'Jeutje, wat is dat veel werk!' Maar ook: 'Wat is het leuk!' Het tweede deel van een queeste.

Foto: Ingrid Vilders

Moet zo'n scenario eerst helemaal klaar?

Altijd dacht ik dat het scenario voor een strip in zijn geheel af moest zijn als je een strip ging tekenen. Want ja, je moet goed uitkomen op het vereiste aantal pagina's. En steeds in aantallen van vier pagina's denken, want zo wordt er gedrukt en gebonden. Van een film wordt immers ook eerst in zijn geheel een scenario gemaakt?

Tot ik in een oud nummer van *Stripschrift* een interview herlas met André Franquin. Die verzon per getekende pagina zijn scenario. Hij wist helemaal niet hoe het verhaal zou aflopen. Jawel, in grote lijnen wel, maar alle onderlinge stappen bedacht hij pas als het nodig was.

Zo liep hij wel eens vast, vertelde hij. Bij voorbeeld in het *Robbedoes*-album *De gevangene van Boeddha*. Maar geen nood. Hij riep de hulp in van zijn maatje Greg, legde het probleem voor, en de oplossing was er. Franquin kon weer verder.

Zo kon het dus ook. En recent werd ik daarin bevestigd door de documentaire over Martin Lodewijk. Die tekende eens voor *Algemeen Dagblad* een *Agent 327*-verhaal, met dagelijks een halve pagina. Een heerlijke tijd, zei Lodewijk. Actuele grappen bedenken, En dus elke dag je afvragen hoe het verhaal nou weer verder moest. Spannend, vond hij.

Helemaal onbekend met scenario's schrijven was ik niet. Want Martin Lodewijk had me ooit al eens gevraagd een scenario te bedenken voor het door hem bedachte figuurtje Coentje, een Feyenoord-voetballer, die met zijn maatjes Calvin, Opa, Conny en Dondertje avonturen beleefde. Het eerste verhaal werd in *Algemeen Dagblad* afgedrukt en de verhalen 2 en 3 lagen klaar. Maar de redacties van regionale edities *De Dordtenaar, Utrechts Nieuwsblad* en *Haagsche Courant* begonnen te mopperen, want het was Feyenoord, te Rotterdams. Waarna het project werd stopgezet.

Dus ja, dat verhalen schrijven zou wel lukken. En ik had een hoofdfiguur: Joep, vernoemd naar mijn kleinzoon. Natuurlijk, Joep moest een vriend hebben en dat werd Jeff. Zo heet het echte neefje van Joep ook.

In de krant las ik dat er een burgemeester in Italië was die Pizzarotti heet. Een prachtnaam. Die kon ik gebruiken voor De Grote Boef, bij mij Pia Pizzarotti.

Zij werd geholpen door twee knechten, die ik het uiterlijk gaf van twee boeven die ik in een tv-film zag figureren. Kaal, zonnebril, ringbaardje, bullebak. ook dat was dus opgelost.

Maar dan het verhaal. Waar moest het over gaan? Boeven moesten erin, dat wist ik wel. Op een zeker moment las ik in de krant dat er torpedo's werden gebruikt voor het transport van heroïne. Ik vroeg me af of die op afstand in de haven van Rotterdam konden worden bestuurd. Dat kon, verzekerde politiecommissaris Jan Struijs me op de Sparta-tribune, waar ik zo af en toe zit.

Dus ik had mijn helden, ik had boeven, ik had illegale activiteiten. En redelijk origineel gegeven met die torpedo's. Maar wat zat er in die torpedo's? Heroïne? Of iets anders? Heroine is zo saai, al vaak gedaan. Maar goed, ik ging schrijven, de eerste pagina's. Ik zou wel zien wat er ging gebeuren, En verdomd, ten tijde van het tekenen van pagina vijf las ik in de krant over de handel in slagtanden van olifanten. Die zouden in die torpedo's kunnen zitten! Toch? Alles kan in een strip!

En ze zouden de haven van Maassluis in worden gestuurd. Mijn geboorteplaats.

Ik kon dus echt beginnen. Maar met welk papier? En met een pennetje tekenen of met penseel? En met welk materiaal precies?

jan.booister@stripschrift.nl

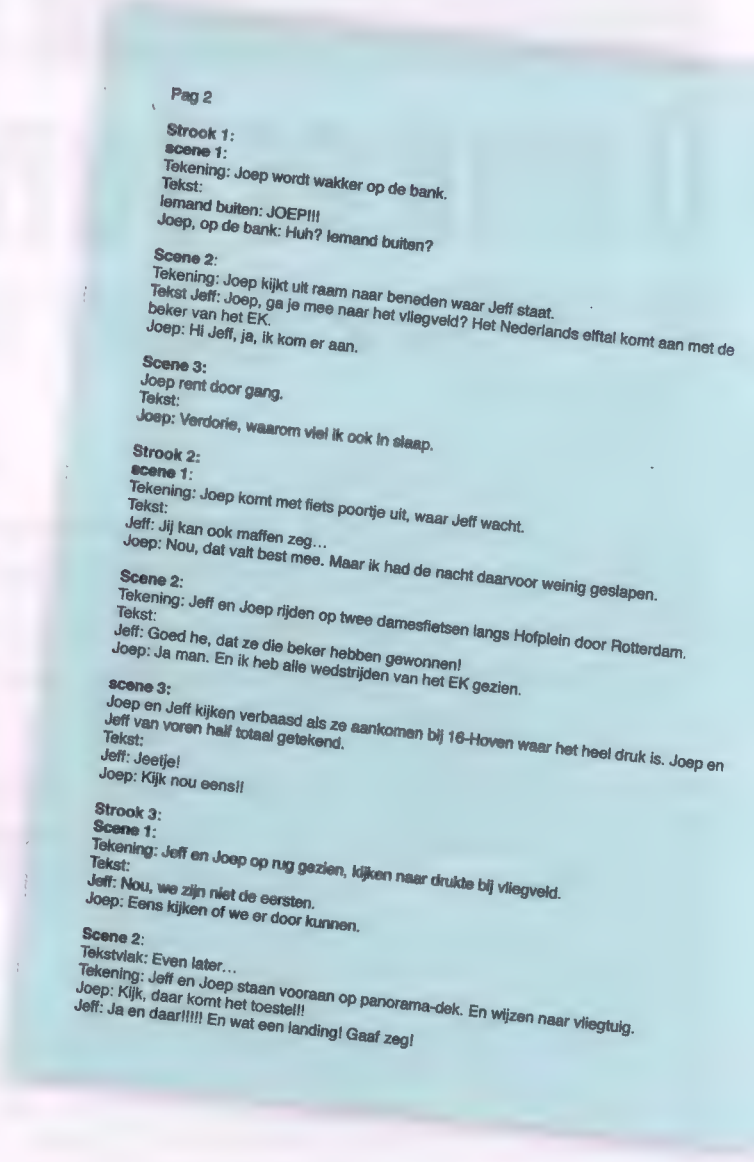

Pag 2

Strook 1:
scene 1:
Tekening: Joep wordt wakker op de bank.
Tekst:
Iemand buiten: JOEP!!!
Joep, op de bank: Huh? Iemand buiten?

Scene 2:
Tekening: Joep kijkt uit raam naar beneden waar Jeff staat.
Tekst Jeff: Joep, ga je mee naar het vliegveld? Het Nederlands elftal komt aan met de beker van het EK.
Joep: Hi Jeff, ja, ik kom er aan.

Scene 3:
Joep rent door gang.
Tekst:
Joep: Verdorie, waarom viel ik ook in slaap.

Strook 2:
scene 1:
Tekening: Joep komt met fiets poortje uit, waar Jeff wacht.
Tekst:
Jeff: Jij kan ook maffen zeg…
Joep: Nou, dat valt best mee. Maar ik had de nacht daarvoor weinig geslapen.

Scene 2:
Tekening: Jeff en Joep rijden op twee damesfietsen langs Hofplein door Rotterdam.
Tekst:
Jeff: Goed he, dat ze die beker hebben gewonnen!
Joep: Ja man. En ik heb alle wedstrijden van het EK gezien.

scene 3:
Joep en Jeff kijken verbaasd als ze aankomen bij 16-Hoven waar het heel druk is. Joep en Jeff van voren half totaal getekend.
Tekst:
Jeff: Jeetje!
Joep: Kijk nou eens!!

Strook 3:
Scene 1:
Tekening: Jeff en Joep op rug gezien, kijken naar drukte bij vliegveld.
Tekst:
Jeff: Nou, we zijn niet de eersten.
Joep: Eens kijken of we er door kunnen.

Scene 2:
Tekstvlak: Even later…
Tekening: Jeff en Joep staan vooraan op panorama-dek. En wijzen naar vliegtuig.
Joep: Kijk, daar komt het toestel!!
Jeff: Ja en daar!!!! En wat een landing! Gaaf zeg!

Danker Jan Oreel

De lange weg naar Hel 2

Jan Booister

Koffers vol geheimzinnige geschriften, waarom gevochten werd tot in donkere, lugubere havengebieden, met niets ontziend geweld; met die wereld van de zakkenrollende dievegge Hel werd de Nederlandse stripenclave eind 2012 aangenaam verrast. Het album ***De koffers van Raz Fadraz*** viel meteen op vanwege de opmerkelijke kwaliteit. Niet alleen was er het boeiende scenario van routinier Henk Kuijpers, maar er was ook het sublieme tekenwerk waarmee **Danker Jan Oreel** (Kloetinge, 1962) zich linea recta in onze nationale tekentop nestelde. Althans, de striptop. Want in de wereld van de illustratoren was Oreel al meer dan twee decennia een druk baasje.

Linksboven: Illustratie met De Dom in Utrecht voor de kerstkaart van Oreel uit 2014, later gebruikt als basis voor het omslag van *Eppo 18* uit 2016.

Rechtsboven: Illustratie voor de kerstkaart van Oreel uit 2015, later gebruikt als titelpagina voor het boek *Publiek geheim. Hel 2* eindigt in Slot Loevestein.

Voor de insiders is het dan ook geen verrassing dat hij dit jaar een album met een overzicht van 25 jaar tekenwerk, vooral strips, wil uitbrengen. Strips die overwegend in opdracht zijn gemaakt. Het plan verkeert nog in de oriënterende fase, maar als het doorgaat wil Oreel van dat overzichtsboek in ieder geval duizend exemplaren laten drukken. Met daar bovenop nog eens honderd boeken die genummerd en gesigneerd zijn.

Oreel heeft nog meer plannen. Mogelijk komt er ook een tweede overzichtsboek uit met daarin de natuurtekeningen waarvan hij er vele maakte; groot natuurliefhebber als hij is.

Danker Jan Oreel tekent dit jaar een kwart eeuw

als zelfstandig baasje. Het merendeel van zijn producties is in opdracht gemaakt. Strips, gewone illustraties, portretten, van alles. En voor diverse opdrachtgevers. Van rijksdiensten tot bijbelverkopers, van banken tot vogelbeschermers. Want Oreel is een begenadigd en veelzijdig tekenaar. Hij beheerst zo ongeveer alle stijlen.

Zijn *Hel* was ook opmerkelijk omdat de kwaliteit al in dat eerste album hoog was. Vaak hebben tekenaars meerdere avonturen nodig om een volwassen stijl te ontwikkelen, maar hier was dit geenszins het geval. Het was direct raak. Geen wonder dat er stripminnaars zijn die hem rangschikken in het lijstje Daan Jippes, Martin Lodewijk, Dick Matena en Henk Kuijpers.

Oreel stelt dan ook hoge eisen aan zichzelf. Is een plaatje op zich niet spannend genoeg, het wordt rigoureus gewijzigd of zelfs helemaal opnieuw getekend. Alleen het beste is goed genoeg.

Zeker is dat er een boek uitkomt onder de titel *Op zoek naar Zeeland 2* (Paard van Troje, oktober 2016). Ook werkt hij aan de illustraties van een kinderbijbel (Den Hertog, september 2016).

Maar de stripliefhebber kijkt uit naar *Hel 2: De Sibylle-codex*. En er is goed nieuws. De voorpublicatie van *Hel 2*, net in *Eppo* gestart. Dat betekent dat het album een jaar later in de winkels kan liggen.

Het had er overigens al lang kunnen zijn als Oreel niet van zijn overige tekenwerk had moeten leven. Want hij kan, als hij alle tijd heeft, zo'n anderhalve pagina *Hel* per week tekenen. Geen probleem. Maar zoals gezegd, er is geen enkele week waarin dit mogelijk is. Zou hij in een onverstandige bui dat toch doen, dan staat hij, bij wijze van spreken, de volgende dag waarschijnlijk in de rij bij de Voedselbank.

Met *Hel 2* is hij al aardig onderweg. 'Ik heb het tot pagina 16 geschreven, en Frank Jonker is daarna bijgesprongen om het verhaal af te maken. Ik kan niet per pagina werken. Ik moet wat voorraad gepland hebben. En er zijn al zo'n tien pagina's getekend.'

Dat tweede deel kent weer veel intriges, rondzwervingen over de hele wereld,verhalen uit de oude geschiedenis en achtervolgingen. Noodzakelijke ingrediënten voor een spannend verhaal.

En dat avontuur loopt van opgravingen in Utrecht waar een oude Romeinse legende boven water komt, tot de Amerikaanse miljardair Rockefeller, ooit de rijkste man van de wereld, tot het Hollandse Slot Loevestein waar ook van alles gebeurt. Hel – een afkorting van Helena – beleeft het allemaal. Als een onverzettelijke mooie vrouw, die nu ook haar best doet om eerlijker aan haar geld te komen.

En hoe het met de liefde zit? De liefhebbers moeten tot eind dit jaar wachten.

jan.booister@stripschrift.nl

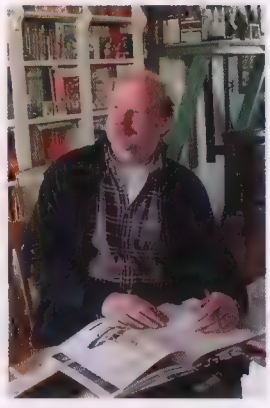

Foto: Ingrid Vilders

Danker Jan Oreel.

Boven: Illustratie voor een nieuwe kinderbijbel.

Rechts: Opzet voor een pagina uit *Hel 2: De Sibylle-codex*.

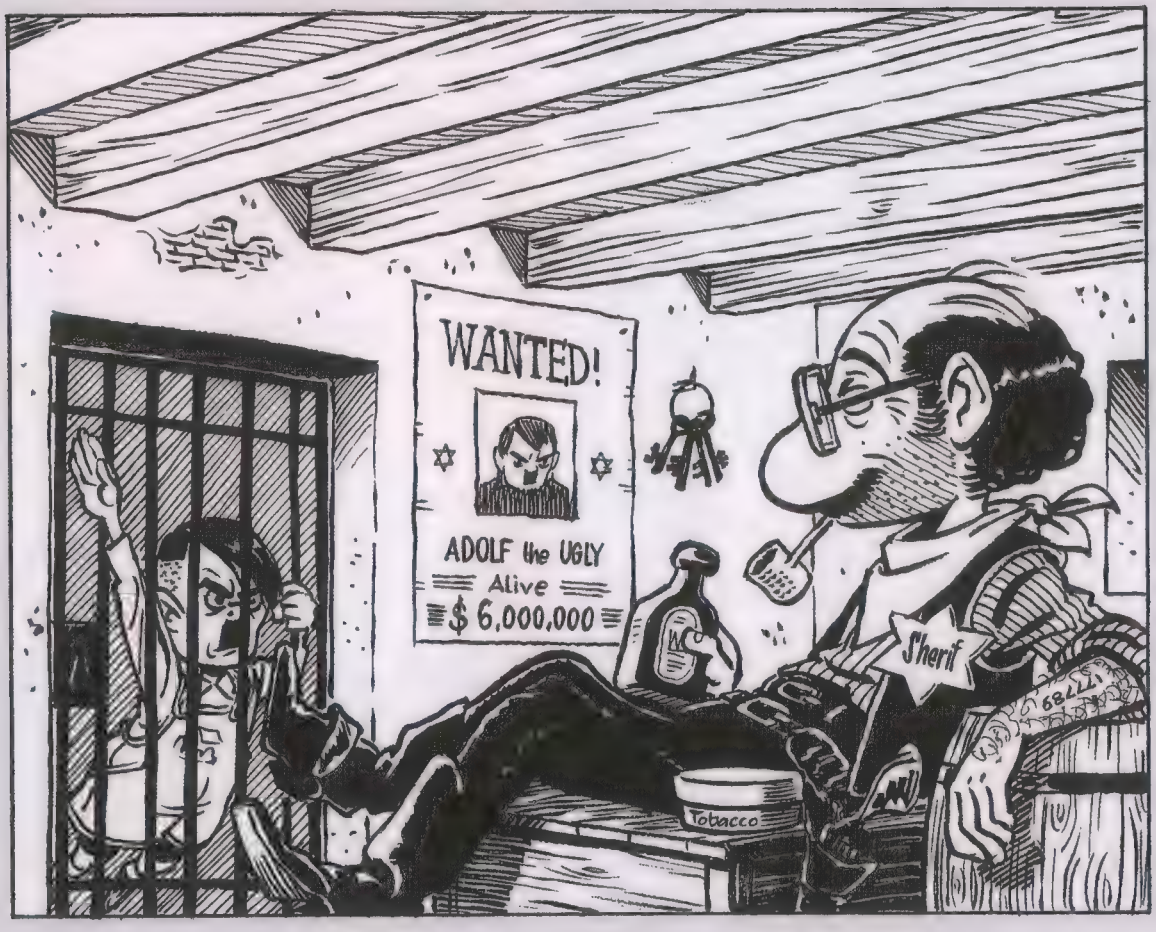

Onvoorstelbaar?

Oorlog en genocide in het beeldverhaal

Kees Ribbens

Steeds meer volkerenmoorden worden op eigentijdse manieren verbeeld. Niet alleen in exposities, monumenten en speelfilms, maar ook in strips. Die strips verschijnen in album maar ook steeds vaker in digitale vorm, als webcomic. Maar reeds decennia geleden verschenen er getekende getuigenissen over genocide. In deze beschouwing wordt stilgestaan bij de context van deze bijzondere beeldverhalen.

Boven: In de autobiografische strip *Deuxième génération – Ce que je n'ai pas dit à mon père* (Dargaud, 2012) laat de Israëlische tekenaar Michel Kichka zien wat voor grote invloed zijn vader heeft gehad op het gezinsleven. Vader Kichka was de enige overlevende van zijn Belgische familie na de Tweede Wereldoorlog.

Eerder dit jaar maakte *NRC Handelsblad* een historische vondst wereldkundig. De inmiddels 97-jarige Emanuel Joëls bleek tijdens de Tweede Wereldoorlog enkele stripverhalen te hebben gemaakt terwijl hij als vervolgde joodse jongeman in onderduik zat in Apeldoorn. Joëls maakte deze beeldverhalen voor zijn verloofde Hetty van Son die eveneens noodgedwongen Amsterdam had verlaten en, gescheiden van haar liefde, was ondergedoken. Bij wijze van feuilleton schreef en tekende Joëls de stripverhalen, niet in de laatste plaats vanuit de behoefte zijn verveling te bestrijden. De verhalen werden per brief naar zijn Hetty gesmokkeld en ze verbeelden de fantasievolle avonturen van een mannetje van ijzerdraad, Dompie Stompie IJzerdraad. Ze zijn sinds kort te bewonderen in de collectie van het Joods Historisch Museum in Amsterdam. Daarnaast is er in beperkte oplage een aantal facsimile-edities gemaakt van dit document uit dagen vol dreiging, angst en onzekerheid.

Ja of nee

In de context van het symposium *Genocide getekend*, waar dit artikel oorspronkelijk als lezing werd gepresenteerd, is de vraag uiteraard gelegitimeerd of het hier om een genocidestrip gaat of niet. En volgens mij is deze vraag op twee manieren te beantwoorden. Het eerste antwoord is een eenvoudig nee. De beeldverhalen in kwestie handelen namelijk níet over de Holocaust, ze thematiseren niet de jodenvervolging als zodanig, ze gaan derhalve niet expliciet in op de discriminatie, de vervolging en de verdere gevolgen van de antisemitische naziterreur. Evenmin hebben deze strips de intentie om getuigenis af te leggen van datgene waaraan de jonge artistieke vervaardiger, de ondergedoken amateurkunstenaar, destijds werd blootgesteld.

Maar er is evenzeer een ander, volstrekt tegenovergesteld antwoord mogelijk. Ja, deze beeldverhalen van Emanuel Joëls zijn zeer zeker genocidestrips. Hun totstandkoming is immers niet los te zien van de omstandigheden die de maker ertoe brachten om zich op deze wijze te uiten. De jodenvervolging die in de donkere eerste helft van de jaren 1940 ook over Nederland raasde met zijn vernietigende kracht deed velen verstommen, zowel getroffenen als omstanders. Maar er waren ook anderen die grepen naar een pen, die op zoek gingen naar een penseel of die een typemachine trachtten te bemachtigen. Zij vertolkten elk een boodschap, voor een kleiner of groter publiek in heden of toekomst, en ieder van hen koos daarvoor een medium dat op enigerlei wijze toegankelijk en beschikbaar was.

Ook als die boodschap voorbij de zich voltrekkende genocide probeerde te kijken, was het niettemin een product van de historische omstandigheden waarin de oorlog en de Holocaust dominant waren. Die gebeurtenissen markeerden, bewust en onbewust, het leven van de boodschappers, de schrijvers en tekenaars. Ook een stripverhaal, gemaakt in het oog van de storm, dat beoogt een fictieve schets te bieden van een denkbeeldig leven in kalm weer, blijft tot op zekere hoogte een product van die storm. Met terugwerkende kracht kunnen wij dergelijke uitingen nauwelijks anders lezen dan als sporen van de Holocaust.

Andere context

Inmiddels zijn wij, als vertegenwoordigers van merendeels naoorlogse generaties, vertrouwd met dagboeken en briefwisselingen uit de Holocaust, met tekeningen en schilderijen van deze racistische massamoord. En geleidelijk aan raken we ook enigszins vertrouwd met beeldverhalen, met strips die voortkomen uit de genocides die in de 20e en 21e eeuw zo veel slachtoffers hebben gemaakt.

Maar de context waarin Emanuel Joëls vermoedelijk geleidelijk aan vertrouwd was geraakt met het beeldverhaal was ongetwijfeld een heel andere. In de jaren dertig waren stripverhalen in Nederland onmiskenbaar aan een opmars bezig maar dat fenomeen liet zich eigenlijk pas achteraf duidelijk ontwaren. Het woord stripverhaal bestond nog niet, de term beeldroman zou pas na de Tweede Wereldoorlog breed ingang vinden. De sequentie van beelden gecombineerd met tekst dook steeds vaker op in de gedrukte media maar werd nauwelijks nog opgemerkt als afzonderlijk fenomeen.

Toch werd in steeds meer kranten en tijdschriften een combinatie van getekende prentjes met teksten – soms in de vorm van ballons maar vaker ook niet – een vertrouwde verschijning. Het ging zowel om vertaalde buitenlandse strips (de Amerikaanse *Mickey Mouse* en de Britse *Bruintje Beer*) als om oorspronkelijk Nederlands werk.

In de meeste gevallen betrof het strips die bovenal, zij het niet uitsluitend, op een publiek van kinderen waren gericht en waarin humor, avontuur en moralistische boodschappen sterk vertegenwoordigd waren. De karakters in de strip konden zowel mensen als dieren zijn en dat geeft al aan dat het uitbeelden van de werkelijkheid op een min of meer journalistieke wijze, laat staan van de werkelijkheid van opkomende autoritaire regimes en bewegingen in binnen- en vooral buitenland, doorgaans geen primair doeleinde was voor de makers. Die makers van eigen bodem waren destijds in nagenoeg alle gevallen nog

Hierboven zie je dan de maaltijd wegwandelen. Eerst de Jonkheer, natuurlijk vooraan als leider der expeditie. Daarachter Bolletje, die nog maar niet begreep, hoe het kwam dat hij geen rollade meer was. Dan Dompie, die wel wist wat Bolletje niet begreep. Daarna de sloeven, gebonden en op een rij bewaakt door kapitein Van Staal en Vaer, die de optocht afsloot. Eigenlijk is het avontuur hiermee afgeloopen want de Jonkheer was gevonden en gered. Maar toch wil ik je nog even vertellen, hoe Dompie weer in Nergensdijk kwam, dus lees nog maar even door.
57

Boven: De Amerikaanse tekenaar Wally Wallgren bespotte in zijn strips over de Eerste Wereldoorlog in de legerkrant *Stars and Stripes* regelmatig de Duitsers.

Geheel boven: Plaatje uit de dit jaar ontdekte strip *Dompie Stompie IJzerdraad* die de joodse onderduiker Emanuel Joëls naar zijn verloofde stuurde.

Hamburg - Duitsland februari 1933. zondagmiddag...
Thuis bij de familie Magnus ...
... het gaat slecht in Duitsland, zijn veel werklozen, bijna iedereen is arm. Dat we de grote oorlog van 1914 - 18 hebben verloren is allemaal de schuld van de JODEN!!!
Wat zal er van ons worden als die kerel straks de verkiezingen wint!?
De joden die
Ik maak me zorgen ...
Ach ...
... het zal wel meevallen. Ik ga naar de Synagoge en daarna aan het werk ...
Mogen wij meelopen!?

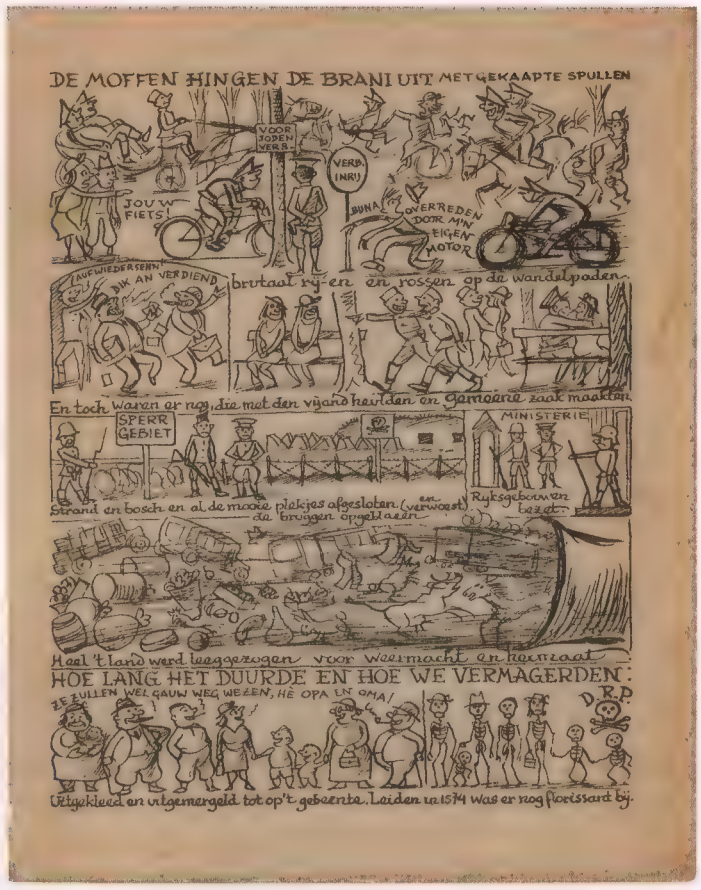
DE MOFFEN HINGEN DE BRANI UIT MET GEKAAPTE SPULLEN
VOOR JODEN VERB.
VERB. INGANG
JOUW FIETS!
BUNA
OVERREDEN DOOR MIJN EIGEN MOTOR
DIK AN VERDIEND
brutaal ry-en en rossen op de wandelpaden
En toch waren er nog die met den vijand heulden en gemeene zaak maakten
SPERR GEBIET
MINISTERIE
Rijksgebouwen
Strand en bosch en al de mooie plekjes afgesloten (verwoest) en de bruggen opgeblazen
Heel 't land werd leeggezogen voor Weermacht en Reemaat
HOE LANG HET DUURDE EN HOE WE VERMAGERDEN:
ZE ZULLEN WEL GAUW WEG WEZEN, HE OPA EN OMA!
D.R.P.
Uitgekleed en uitgemergeld tot op't gebeente. Laiden ra 1574 was er nog florissant bij.

Boven: De Nederlandse striptekenaar Teun Berserik maakte in 2015 voor het Herinneringscentrum Kamp Westerbork een korte strip over de joodse familie Magnus: *Het dagboek van Simon*.

Rechtsboven: Ton van Tast (pseudoniem Anton van der Valk) blikte kort na de bevrijding in 1945 terug op de bezettingsgeschiedenis van Nederland in twee delen *Oorlogsprentenboek* binnen de reeks *De daverende dingen dezer dagen*. Verwijzingen naar de jodenvervolging komen echter sporadisch voor in deze beeldkroniek.

betrekkelijk anonieme lieden; de status van 'bekende Nederlander' die vanaf de jaren 1940 zou zijn weggelegd voor vakbroeder Marten Toonder was niet alleen uitzonderlijk, voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog zou een dergelijke bekendheid zelfs ondenkbaar zijn geweest. Strips vormden vooralsnog een zeer bescheiden medium van marginale status.

Felix Hess en Ton van Tast

Dat neemt niet weg dat stripverhalen wel degelijk een tijdsbeeld konden bieden als spiegel van de toenmalige samenleving. In de NSB-krant *Het Nationale Dagblad* vertolkten de aanwezige strips voor de oplettende lezer een heel ander wereldbeeld dan de beeldverhalen die in de jaren 1930 in het sociaaldemocratische huisorgaan *Het Volk* stonden. Bovendien waren niet alle vroege stripverhalen gericht op een zeer jeugdig publiek dat op fantasievolle wijze vermaakt diende te worden. In het weekblad *De Groene Amsterdammer* begon grafisch kunstenaar Felix Hess al ten tijde van de Eerste Wereldoorlog met een wekelijks stripverhaal onder de titel Uit het kladschrift van Jantje. Die titel doet al vermoeden dat zijn opzettelijk krasserige tekenstijl de indruk moest wekken van een naïeve kinderhand die tal van politieke en maatschappelijke kwesties becommentarieerde vanuit kinderlijk perspectief, maar in werkelijkheid onderscheidde hij zich met deze eigenzinnige aanpak juist van de reguliere, doorgaans veel meer gepolijste kinderverhaaltjes. Hess hield deze rubriek maar liefst 20 jaar in stand. Hij stopte ermee in 1936, te vroeg om de Tweede Wereldoorlog te kunnen boekstaven, maar lang genoeg om de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog en de opkomst van het nationaal-socialisme te kunnen waarnemen. Waardering voor zijn stijl of zijn politieke opvattingen was evenwel niet aanwezig bij de Duitse bezettingsautoriteiten toen die eenmaal Nederland waren binnengevallen. Felix Hess werd in april 1943 met vele joodse landgenoten in Sobibór vermoord door de nazi's.

Hess was in deze jaren niet de enige illustrator die als striptekenende chroniqueur optrad. Hij had een collega in Anton van der Valk die bekendheid verwierf onder het pseudoniem Ton van Tast, een keuze die evenwel niet impliceert dat al zijn werk door fantasie werd ingegeven. Begin jaren 1920 begon deze tekenaar in *Haagsche Post*, een concurrent van *De Groene Amsterdammer*, wekelijks zijn komisch getoonzette visie op actuele gebeurtenissen en ontwikkelingen te visualiseren in korte anekdotische stripverhalen, getiteld De daverende dingen dezer dagen. Aan het begin van de Duitse bezetting staakte hij deze activiteiten, al weten we nog altijd niet of hij daartoe al dan niet zelf het initiatief nam en wat precies de aanleiding was. Maar het ligt voor de hand dat de beperking van de persvrijheid daarin een wezenlijke rol heeft gespeeld.

Van der Valk wist de oorlogsperikelen te doorstaan en bleef zijn journalistieke tekenwerk trouw. Dat bleek kort na de bevrijding toen hij zijn werk ook in boekvorm uitgaf, in een tweede-

Anne Frank

lige terugblik op de bezettingsgeschiedenis van Nederland. Exemplaren van de massaal verkochte beide deeltjes van deze zogeheten *Oorlogsprentenboeken*, met zijn kroniekachtige behandeling van de recente oorlogservaringen, duiken nog steeds met regelmaat op bij tal van zolderopruiming. Uit ervaring kan ik u melden dat het NIOD niet zelden exemplaren krijgt aangeboden.

Beperkt historisch besef

Gaan we in deze beide boeken, boekjes moet ik eigenlijk zeggen, op zoek naar verbeeldingen van de Jodenvervolging dan komen we slechts een enkele zeer bescheiden verwijzing tegen. Dat mag verbazingwekkend heten voor wie zich rekenschap geeft van de omvang van deze genocide. De overgrote meerderheid van de joodse bevolking die in mei 1940 in Nederland woonde, had de oorlog niet overleefd. Ongeveer de helft van alle dode oorlogsslachtoffers uit Nederland was joods, een disproportioneel groot aantal van de getroffenen. Maar dat gegeven leek slechts zeer langzaam door te dringen in bredere kring, het eigen leed kreeg beduidend meer aandacht. Dat gold niet alleen voor de getekende weergave door Ton van Tast; de gebrekkige aandacht voor het lot van de joden was ook elders in de Nederlandse samenleving op vele plekken aanwezig. In zoverre kan raadpleging van deze stripverhalen leerzaam zijn om met hedendaags perspectief een blik te kunnen werpen op de toenmalige collectieve beleving, het beperkte historisch besef van de eerste naoorlogse periode. Wat daarin opvalt, is het veelvuldig stilstaan bij het praktische en alledaagse ongerief voor burgers. Dit leek achteraf bezien zo karakteristiek voor de bezetting door een alsmaar toenemend gebrek aan levensmiddelen, brandstoffen en andere producten.

Maar Ton van Tast stond niet alleen stil bij dergelijk ongemak. Hij gaf daarnaast ook uiting aan zijn en andermans blijdschap over de bevrijding waar men zo lang naar had uitgekeken. Maar bovenal lijken zijn visuele interpretaties van de oorlog iets anders uit te dragen: diepe afschuw voor de opstelling van de nationaalsocialisten. Deze haat, als ik het zo mag omschrijven, was niet eens zozeer op de Duitse bezetter gericht maar bovenal op diens Nederlandse meelopers, op de leden van de NSB en de Landwacht. Zij waren blijkbaar de ware vijanden die het Nederlandse volk, de echte volksgenoten, hadden verraden. Minachting was hun deel, maar mede daardoor kwam Ton van Tast niet of nauwelijks toe aan de beantwoording van de vraag wie nu precies de slachtoffers waren van die perfide ideologie en wat deze ideologie op een meer theoretisch niveau precies inhield.

Jong medium

Strips vormen, zoals de meeste populaire representaties van oorlog en genocide, altijd een selectieve weergave van de werkelijkheid. Dat gold voor deze oudere varianten van het beeldverhaal vermoedelijk in nog sterkere mate dan voor meer recente verbeeldingen van politiek geïnspireerd grootschalig geweld. We moeten niet vergeten dat strips

Boven: Over Anne Frank zijn inmiddels diverse strips verschenen, onder meer deze Japanse manga. Met als openingsplaat de inval in het achterhuis aan de Prinsengracht in Amsterdam. De titel van deze biografische manga uit 2011, gemaakt door Azusa Wakamiya en Hiroyuki Sakai, is *Anna Furanku*.

Linksboven: De Franse stripmaker Jérémie Dres gaat in *Nous n'irons pas voir Auschwitz* (Cambourakis, 2011) op zoek naar de Poolse wortels van zijn joodse familie.

een betrekkelijk recent medium zijn. Pas in de loop van de negentiende eeuw kreeg de combinatie van teksten en opeenvolgende beelden geleidelijk aan een enigszins herkenbare vorm die voortborduurde op oudere vormen als de centsprenten, de Duitse *Bilderbogen* en de Franse *Images d'Epinal*.

Hier in Europa zagen we vervolgens in boekvorm de stripverhalen over mijnheer Prikkebeen *(Monsieur Cryptogame)* van de Zwitser Rodolphe Töpffer, in de Verenigde Staten was de belangrijkste vroege verschijningsvorm de krantenstrip met aansprekende personages als de Yellow Kid van tekenaar Richard Outcault.

Fransen en Amerikanen maakten lezers in de Eerste Wereldoorlog vertrouwd met het feit dat ook stripverhalen de oorlog konden belichten. Verschillende Franse jeugdbladen toonden al een zekere weergave van de slagvelden in de stripverhalen die zij hun lezers boden. Natuurlijk was ook de fotografie destijds al in opkomst maar die was vaak nog prijzig en altijd onder censuur. Striptekeningen konden wat dat betreft, althans in theorie, enige extra speelruimte creëren maar waren doorgaans niet het meest voor de hand liggende medium om de grenzen te verkennen van wat politieke en moreel acceptabel werd geacht. Het publiek van tere kinderzieltjes diende immers niet bedorven te worden, en bovendien was het patriottisme meestal zo dominant dat dit een al te waarheidsgetrouwe weergave van de ontnuchterende realiteit aan het front bewust of onbewust, filterde om maar geen afbreuk te doen aan het geloof dat deze oorlog gevoerd moest worden.

Bovendien werden strips bovenal opgevat als grappige beeldverhalen die bovenal dienden ter vermaak van de lezer. Het Amerikaanse begrip *funnies*, dat decennialang heeft moeten concurreren met het begrip *comics*, spreekt wat dat betreft boekdelen over de publieke perceptie van het jonge medium. Ook de Amerikanen zochten destijds vooral de humor in stripverhalen, ook als ze aan de oorlog gewijd waren. Toen het Amerikaanse leger vanaf 1917 deelnam aan de Eerste Wereldoorlog verscheen de legerkrant *Stars and Stripes* ook in Frankrijk en daarin werden stripverhalen opgenomen van Wally Wallgren. Hij kende de situatie aan het Westfront maar beeldde vooral de situatie achter de frontlinies uit. En daarin vertolkte hij met milde humor het soldatenleven voor zover zich dat niet in modderige en constant beschoten loopgraven voltrok. En een enkele keer liet hij de kans niet onbenut om de Duitsers als een belachelijke tegenstander te bespotten.

The Book
Hitler
Didn't Want
You to Read
MY NAME'S LEE FALK. SOME OF YOU MAY REMEMBER ME AS THE CREATOR OF THE 1930s COMIC STRIPS THE PHANTOM AND MANDRAKE THE MAGICIAN.
THE PHANTOM WAS THE FIRST COSTUMED SUPER-HERO. BUT THE STORY I'M GOING TO TELL YOU IS ABOUT A DIFFERENT KIND OF HERO.
AND IT REALLY HAPPENED.
IT STARTS IN GERMANY--NAZI GERMANY.
ONE DAY HE WOULD NOBLY SERVE THE STATE OF CALIFORNIA AS SENATOR FOR TWENTY-FOUR YEARS AND EVEN RUN FOR PRESIDENT...
THE YEAR WAS 1934. FIVE YEARS BEFORE WORLD WAR II BEGAN...BEFORE THE HOLOCAUST.
RAFAEL MEDOFF--WRITER
DEAN MOTTER--ARTIST
MARK ROTHMAN--EDITOR

Onder: Voorbeeld van een educatieve strip, met name bedoeld voor het Amerikaanse onderwijs. *The Book Hitler Didn't Want You to Read* is uitgegeven door The David S. Wyman Institute for Holocaust Studies en behandelt de stellingname van de Amerikaanse journalist en latere politicus Alan Cranston. Hij heeft al in de jaren 1930 door dat Hitler de joden wil vernietigen maar is in de VS een roepende in de woestijn. Deze biografische strip is gemaakt door Rafael Medoff en Dean Motter. Een andere stripmaker, Lee Falk – bekend van *De Fantoom* en *Mandrake* – speelt in deze strip uit 2015 de rol van verteller.

Politiek getint

Vijandbeelden vormen dus een wezenlijk element in veel oudere stripverhalen. We zien dat niet alleen in de context van oorlogsstrips maar evenzeer in strips met een duidelijke politieke lading, ook al kunnen die wel degelijk vooral humoristisch bedoeld zijn. Een nog altijd bekend voorbeeld daarvan is één van de vroegste avonturenstrips van *Kuifje*. In 1929 bezocht de razende reporter, als zeer katholieke en fel anticommunistische verslaggever, de Sovjetunie. En ik geloof niet dat ik al te zeer overdrijf als ik nu beweer dat het Hergé daarbij in belangrijke mate te doen was om enerzijds de Sovjets als een vreselijk kwaad voor de mensheid af te schilderen en anderzijds om diezelfde Sovjets als min of meer belachelijk verschijnsel in beeld te brengen, een achtergrond waartegen de nobele en onverschrokken Kuifje slechts zou kunnen uitblinken als positief tegenwicht, als een held met contrast.

In latere avonturen bleek Kuifje minder politiek getint of in elk geval iets genuanceerder. Verwijzingen naar de Europese dictaturen in de tweede helft van de jaren 1930 ontbreken niet in Hergé's oeuvre maar zijn niet al te prominent aanwezig. Wel doken antisemitische stereotyperingen op in zijn vroege werk. Maar de Holocaust werd daarin nimmer aangesneden. Dat kan uiteraard te maken hebben met Hergé's eigen oorlogsverleden – zijn doorwerken tijdens de oorlog voor

de 'deutschfreundliche' Belgische krant Le Soir kan gemakkelijk als collaboratie worden opgevat – maar moet mijns inziens vooral worden opgevat als een bewijs dat oorlogen in stripverhalen veelal slechts zeer selectief werden weergegeven.

Oorlogsstrips

Stripverhalen, ik heb het al eerder opgemerkt, waren bovenal bedoeld om lezers te vermaken, en veel van die lezers waren zeer jeugdig. Zij waren niet uitsluitend in humor geïnteresseerd, want naarmate strips in de naoorlogse wereld een steeds ruimere verspreiding kenden, onder meer via afzonderlijke striptijdschriften – denk aan bladen als *Sjors, Robbedoes, Kuifje* en later ook *Donald Duck* en, speciaal voor meisjes *Tina* –, bleken er ook steeds meer verschillende genres te bestaan. Naast humoristische strips waren er ook tal van avonturenstrips met aanverwante genres als de detectivestrip, voetbalstrips, ridder- en piratenstrips, maar ook dierenstrips, sciencefiction- strips, romantische strips en biografische zo niet hagiografische stripverhalen.

En daarnaast ontstond het genre van de oorlogsstrips. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er met name in Noord-Amerika tientallen titels ontstaan die een sterk heroïsch beeld boden van het strijdverloop waarin de geallieerden uiteindelijk de overhand kregen, en waarin feit en fantasie gemengd werden in een verhouding die voor de lezer niet altijd was te onderscheiden. Op een veel bescheidener schaal waren er ook tijdens de Eerste Wereldoorlog in vooral Frankrijk soortgelijke strips verschenen. Maar na afloop, in het Interbellum, werd *la Grande Guerre*, de Groote Oorlog, eigenlijk nauwelijks meer vertolkt in stripvorm, een enkele uitzondering daargelaten.

Na de Tweede Wereldoorlog leek er op stripgebied aanvankelijk eveneens een zekere oorlogsmoeheid op te treden. Veel van de Amerikaanse comics met imposante oplagecijfers die tot 1945 gespecialiseerd waren in het verbeelden van heldhaftige krijgsverrichtingen op slagvelden in Europa en Azië legden na de wapenstilstanden van Duitsland en Japan het loodje. Maar in de loop van de jaren vijftig leek er een kentering op te treden. Er verschenen nieuwe stripboeken en stripverhalen die juist niet de actuele conflicten uit de sfeer van de Koude Oorlog centraal stelden maar die, vooral ook in West-Europa, doelbewust terugblikten op het recente verleden, op de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, een gebeurtenis die blijkbaar een zekere aantrekkingskracht uitoefende.

Erg ver lag die oorlog nog niet achter ons, maar blijkbaar was het verleden toch voldoende op afstand om er vrij onbekommerd spannende stripverhalen en niet minder spannende speelfilms en romans op te baseren. De focus lag daarin bovenal

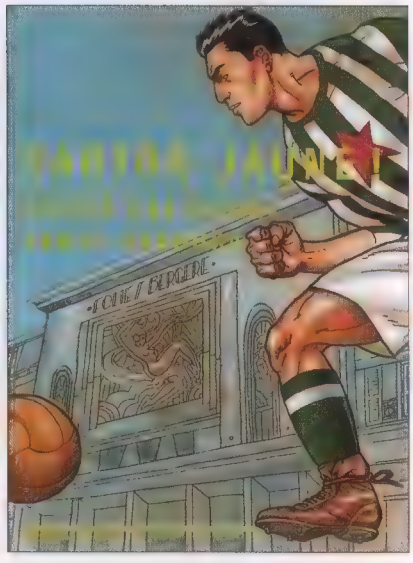

Rechts: Carton Jaune! (Éditions du Masque/Hachette, 1999) handelt over de Tunesisch-joodse voetballer Jacques Benzara die eind jaren 1930, begin jaren 1940 als voetballer furore maakt in Frankrijk. Hij wordt echter afgevoerd naar Auschwitz. Schrijver Didier Daeninckx en de uit Israël afkomstige tekenaar Assaf Hanouka hebben dit fictieve verhaal gebaseerd op het leven van de Tunesische bokser Victor Perez. Die komt in Auschwitz terecht en moet daar net als Hertzko Haft wedstrijden boksen; Perez overleeft het concentratiekamp echter niet.

Onder: De Duitse striptekenaar Reinhard Kleist vertelt in *Der Boxer* (Carlsen, 2012) het levensverhaal van Hertzko Haft. Deze Poolse bokser van joodse afkomst moet in concentratiekamp Auschwitz ter vermaak van SS-officieren op leven en dood wedstrijden boksen tegen andere gevangenen. Haft overleeft Auschwitz en bouwt daarna een bokscarrière in de Verenigde Staten op.

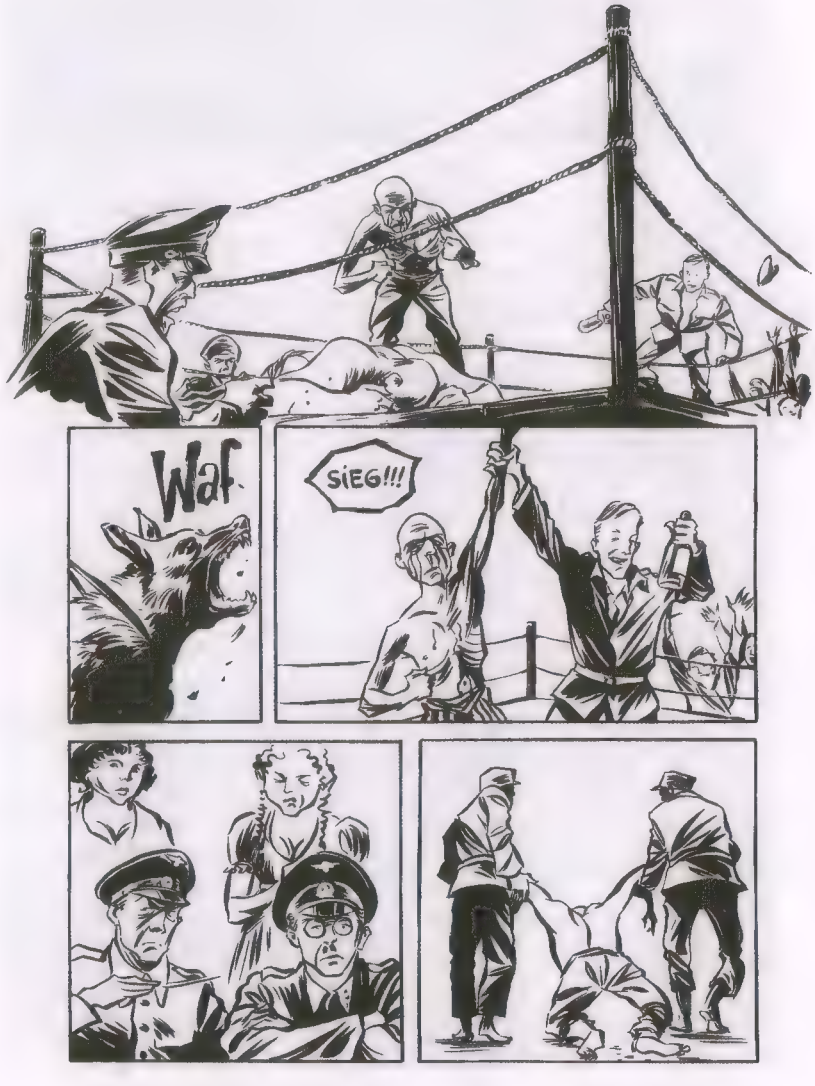

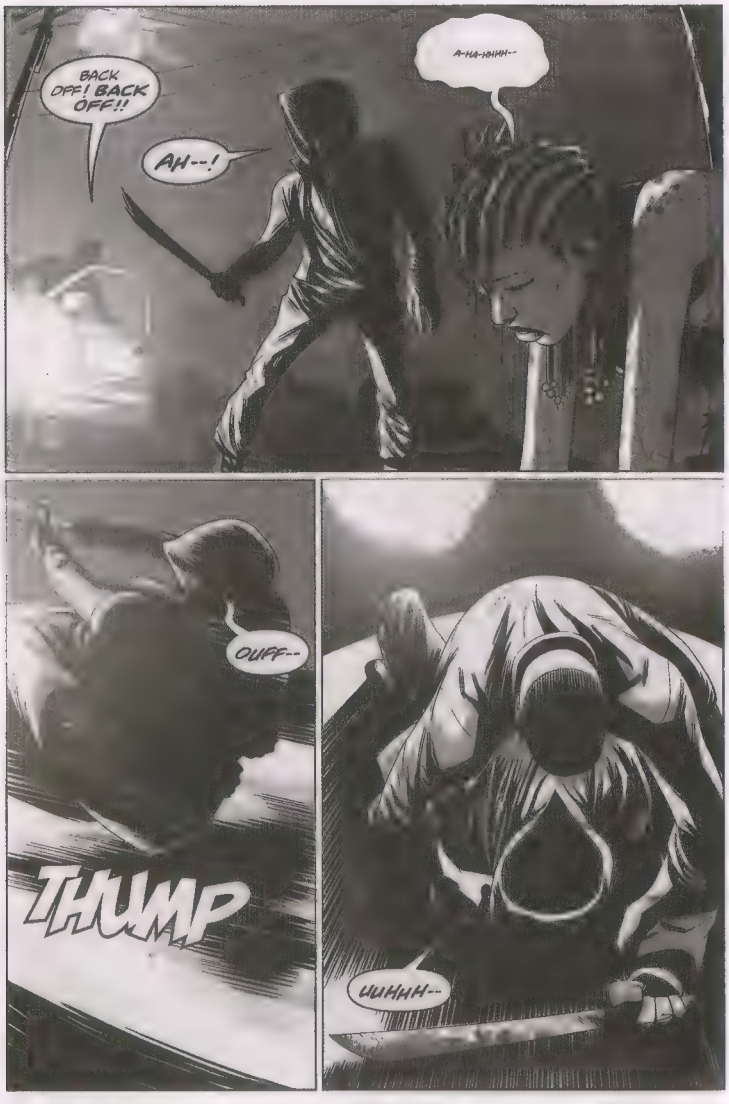

Boven: In de strip *99 Days* (Vertigo Crime, 2011) van de Italiaanse scenarist Matteo Casali en tekenaar Kristian Donaldson wordt in Los Angeles een aantal bloedige moorden, gepleegd met een machete, gekoppeld aan de genocide in Rwanda in 1994.

op de militaire aspecten, op kameraadschap van soldaten, op gewelddadige confrontaties, op een heldhaftige vorm van mannelijkheid. Burgers waren hierin hooguit een marginale verschijning; vrouwen vervulden in deze populaire beeldvorming slechts bij wijze van uitzondering een rol.

Pionierswerk

En joden, Roma en Sinti – waren zij te vinden in de vele oorlogsstrips die tussen de jaren 1950 en de jaren 1980 verschenen? Het antwoord daarop is simpel: nauwelijks. Toen de Amerikaanse tekenaar Art Spiegelman vanaf de jaren 1970 aan de slag ging met voorstudies van wat uiteindelijk zou uitmonden in zijn tweedelige klassieker *Maus*, was hij een van de eerste stripmakers die de Holocaust centraal stelde, zeker waar het gaat om een stripboek dat primair voor volwassen lezers was bedoeld. Voor het eerst kwam het grote publiek door middel van stripverhalen in aanraking met de lotgevallen van individuele, Poolse joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Maar datzelfde publiek was inmiddels ook aanmerkelijk ontvankelijker voor de geschiedenis van de Holocaust. Het Eichmann-proces in Jeruzalem in de jaren 1960 en de eind jaren 1970 in veel Westerse landen vertoonde Amerikaanse tv-serie *Holocaust* (met onder meer Meryl Streep) hadden daar aan bijgedragen.

Toch was Spiegelmans pionierswerk niet geheel nieuw. Er waren al eerder stripverhalen over de Holocaust verschenen, al hadden die zeker niet steeds de aansprekende literaire en esthetische kwaliteiten die *Maus* in zich verenigde. Amerikanen sneden in de jaren vijftig al de thematiek aan door bijvoorbeeld het perspectief van een voormalig kampcommandant te schetsen. En stripmakers in respectievelijk Spanje, Japan, Nederland en de Filippijnen beeldden al in de jaren 1960 en 1970 het leven van Anne Frank uit in stripvorm. Maar het waren vaak korte verhalen, niet altijd even sophisticated in beeld gebracht en die, anders dan *Maus*, ook niet in tientallen talen werden gepubliceerd. Een groot deel van de twintigste-eeuwse stripproductie bevindt zich nog altijd onder onze culturele radar. Het werk van bijvoorbeeld Hergé mag dan voortdurend integraal worden herdrukt en is inmiddels tot in detail bestudeerd, maar heel veel andere strips, en zeker historische strips over oorlog en ook genocide, genieten slechts bekendheid in relatief kleine kring van ingewijde verzamelaars en overige nieuwsgierigen.

Clichés en sjablonen

Is dat erg? Is deze relatieve onbekendheid met een groot deel van het westerse en niet-westerse striperfgoed problematisch? Ja en nee. Nee, het is niet meteen een ramp omdat strips vaak spelen met redelijk voorspelbare visuele en narratieve clichés en sjablonen en dat maakt dat er veel inhoudelijke overlap zal bestaan. Maar anderzijds is die onbekendheid wel degelijk problematisch. We weten daardoor immers niet waar en wanneer stripmakers de grenzen hebben opgezocht – of verlegd – van gangbare verbeeldingen van oorlog, en soms ook van genocide. Bovendien weten we ook nog weinig over de impact die het lezen van strips heeft, zeker waar het gaat om het lezen van strips door jongeren in hun vormende jaren. Meer aandacht voor historische strips is dus geen overbodige luxe.

Inmiddels verkeren we in een situatie waarin stripverhalen steeds serieuzer worden genomen door lezers, door uitgevers, door recensenten en zeker ook door makers. En daarnaast ook door docenten, door musea en andere erfgoedinstellingen. De rijkdom aan gevarieerde en vaker ook genuanceerde verbeeldingen van het verleden, zeker ook van het dramatische en meer recente verleden is toegenomen. Wie de recente expositie over genocidestrips in het NIOD heeft bezocht, kan goed zien dat steeds meer genocides een of meerdere vertolkingen kennen in stripvorm. Na de Holocaust zijn ook de recentere genocides in Cambodja, Rwanda en Bosnië gedocumenteerd,

door stripmakers uit deze landen of door stripauteurs van elders die zich tot op zekere hoogte identificeerden met deze meer dan pijnlijke geschiedenissen.

De recente herdenkingen van de Armeense genocide hebben daarnaast duidelijk gemaakt dat ook eerdere volkerenmoorden in toenemende mate op eigentijdse manieren verbeeld worden, niet alleen in exposities, monumenten en speelfilms, maar evenzeer in strips. Die strips verschijnen nog bovenal in gedrukte vorm op papier, maar ook het digitale fenomeen van de webcomic schrikt er niet voor terug om het pijnlijke verleden in beeld te brengen. In sommige gevallen bestaan dergelijke internetstrips zowel uit losse getekende kaders als uit fragmenten met animatie, bewegend beeld. Dat herinnert de lezer – of kijker, zo u wil – aan de raakvlakken tussen strip en tekenfilm, en anderzijds ook aan het raakvlak tussen karikatuur en stripverhaal.

Het toenemend aantal genocidestrips - waarvan uiteraard slechts een fractie in het Nederlands wordt uitgebracht - leent zich steeds vaker voor educatieve doeleinden. Soms is dat een expliciet oogmerk van de makers en zijn de uitgaven voorzien van gedegen onderwijsmateriaal en achtergronddocumentatie. In andere gevallen is eerder sprake van een zeer persoonlijke benadering of een ronduit selectieve weergave van feitelijke gebeurtenissen. In dat geval kan een vergelijking tussen meerdere stripverhalen, en vermoedelijk dus ook meerdere perspectieven, leerzaam en verhelderend zijn. Het leggen van verbanden tussen tekst en beeld, binnen één verhaal of binnen het bestek van meerdere verhalen, is en blijft het wezenlijke element in het lezen en bestuderen van stripverhalen. Stripverhalen over oorlog en genocide weerspiegelen niet alleen de historische gebeurtenissen die daaraan ten grondslag liggen, maar evenzeer de context waarin deze verbeeldingen geproduceerd en geïnterpreteerd werden en worden. Daardoor ontstaat er een boeiend panorama dat tevens de veelzijdigheid van het stripverhaal aantoont.

kees.ribbens@stripschrift.nl

Dit artikel is een lichte bewerking van de gelijknamige lezing die werd uitgesproken op het symposium *Genocide getekend* in Het Huis in Utrecht op 1 april 2016. Kees Ribbens is sinds 2006 verbonden aan het NIOD, waar hij werkzaam is als senior onderzoeker. Voorts is hij als bijzonder hoogleraar 'Populaire historische cultuur en oorlog' verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij publiceert regelmatig in *Stripschrift* over strips en cartoons.

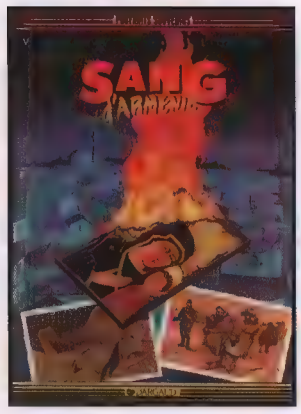

Rechts: Bij uitgeverij Dargaud verscheen in 1985 al een strip over de Armeense genocide van scenarist Guy Vidal en tekenaar Florenci Clavé: *Sang d'Arménie* in de reeks *Portrait Souvenirs*. De auteurs maakten er een avonturenstrip van, met een dossier over de verschrikkingen die plaatsvonden.

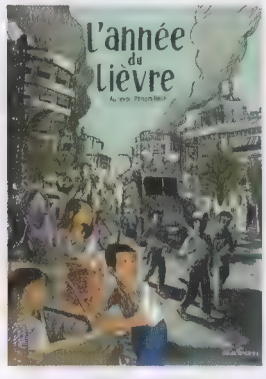

Links: Ook in *L'année du lièvre* (Gallimard, 2011) van de Cambodjaanse tekenaar Tian staan de verschrikkingen van het 'agrarisch-socialistische' Rode Khmer-bewind centraal in Cambodja in de tweede helft van de jaren 1970. Onder het leiderschap van Pol Pot zijn naar schatting twee tot vier miljoen mensen gestorven.

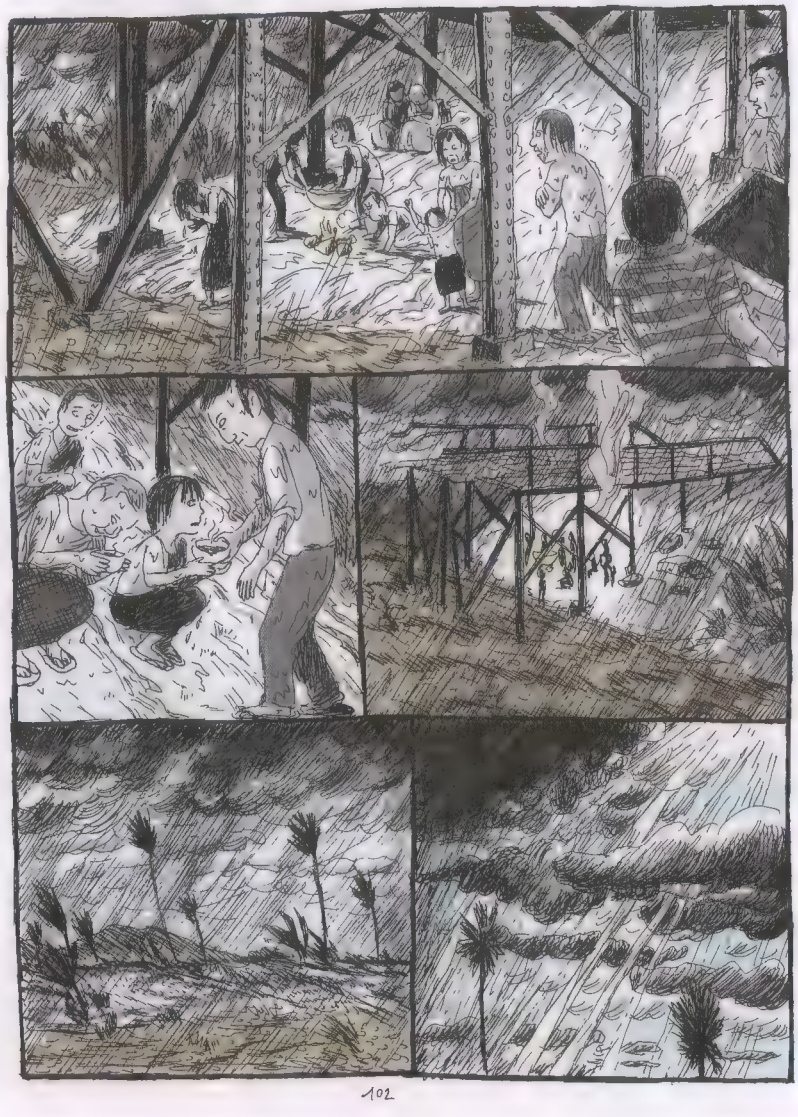

Mark Smeets
Een tekenaars' tekenaar

Evert Geradts

De hele dag met je neus boven je schetsboek hangen, tekenen wat er in je opkomt en nergens anders aan denken; is dat niet de droom van elke gepassioneerde tekenaar? Iemand deed het echt, vanaf bijna zijn geboorte tot aan zijn sterfbed, en het is bijna geen wonder dat hij bewonderd en gekoesterd werd door zijn collega's die naast hun werk en kunst ook nog een soort van leven moesten leiden. Ik heb het hier over **Mark Smeets** (1942-1999), een unieke eend in de bijt van de Nederlandse stripgeschiedenis.

Boven: Bij fietstochten rond Baarlo kwam Mark vaak langs de kasteelruïne 'De Keverberg' bij Kessel, die hij dan thuis uit het hoofd ging natekenen. Het gebouw was volgens hem 'klungelig, maar ook echt heel mooi, knap gebouwd, met allemaal boogjes.' Schetsboek, 1999.

Bij het grote publiek is Mark Smeets nauwelijks bekend, want hij creëerde geen herkenbare stripfiguren, en nog minder een stripserie. In feite heeft hij zelfs nog nooit een stripalbum afgemaakt.

En toch laat hij een grote en fascinerende productie van striptekeningen na, waarmee hij tijdens zijn tamelijk korte leven schetsboek na schetsboek vulde. Van die productie krijgt men een overweldigend idee bij het doorbladeren en lezen van de bijna 400 pagina's tellende volledige biografie van Mark Smeets, getiteld *Mark Smeets – De triomf van het tekenen*, uitgegeven door Scratch, en samengesteld door Fake Booij, Piet Schreuders, Luuk Smeets en René Windig.

Lacherig commentaar

Een bewijs van de bewondering die Mark wist te inspireren in collega-tekenaars is het lange en prachtige voorwoord dat de beroemde Chris Ware voor dit boek schreef. Hij beschrijft hoe hij toevalligerwijs een expositie van de tekeningen van Smeets binnenliep bij stripwinkel Lambiek in Amsterdam en direct voor de bijl ging. Navraag over wie de tekenaar was en wat de diepere betekenis van zijn werk was, leverde wat lacherig commentaar op van de aanwezige Amsterdammers. Maar ondanks dat spande Ware zich onmiddellijk in om een aantal bladzijden van Smeets' werk te publiceren in een deel van de

Amerikaanse kunstboekenreeks *Kramer's Ergot*.

Ikzelf maakte met het werk van Smeets kennis toen hij zo'n veertig jaar geleden een tekening had opgestuurd naar het jaren '60-blad *Hitweek*, dat dagafleveringen publiceerde van de destijds voor ons totaal onbekende strip *Krazy Kat*. Op een gegeven moment was de voorraad *Krazy Kat*'s, waaruit *Hitweek* putte, op en in de tekening van Mark waren diverse mensen ten einde raad omdat ze de rest van hun leven *Krazy Kat*-loos zouden moeten doorbrengen. Ik kon mijn ogen niet geloven toen ik alle details goed bekeek. Het beste nog te vergelijken met de rijkdom van een schilderij van Jeroen Bosch. Wat doen al die mensen? Waar zijn ze mee bezig? En vooral ook: wat prachtig scherp getekend!

Toen we niet lang daarna met het blad *Tante Leny* begonnen werd Mark uiteraard meteen uitgenodigd. Als iemand in stripstijl tekende, maar alle regels van de klassieke strip overboord gooide, dan was hij het wel. En Mark inspireerde alle andere medewerkers aan het blad. In die dagen twijfelde hij nog of hij niet zou moeten proberen een klassieke strip te maken, maar gaandeweg werd het voor hem steeds duidelijker dat zijn kracht zat in het fragmentarische, het niet afgemaakte werk dat daardoor juist de lezer meer betrok en amuseerde bij de pogingen tot het ontcijferen ervan.

Zuidelijke streken

Ik noemde Jeroen Bosch al, en het is voor mij geen toeval dat Mark ook uit de zuidelijk streken kwam. Tijdens zijn *Tante Leny*-periode, die ik uiteraard het beste ken, woonde hij in hetzelfde voormalige klooster in Maastricht als Harry Buckinx, een geestgenoot die ook al erfgenaam was van de oude bourgondische illuminatieschilders uit de Renaissance. Ik herinner me avonden, gebogen over tekeningen en schetsboeken met de soundtrack verzorgd door muziekstudenten in hetzelfde pand, die middeleeuwse en renaissancistische blokfluitsonates oefenden.

Mark had een uiterst plezierig zangerig Limburgs accent dat naadloos paste bij zijn visie op de wereld. De visie van iemand die op elk moment verwonderd was door wat hij om zich heen zag. Het leek alsof hij er niet echt een touw aan kon vastknopen. Aan niets.

En ook zijn brieven hadden dezelfde stijl als zijn tekeningen en als zijn gesproken woord. Zinnen die beginnen, zichzelf gaan tegenspreken, uitzon-

Foto: Elle Vaessen

Boven: Mark Smeets, Baarlo, zomer 1999.

Linksonder: Schetsboekpagina, 1993.

Onder: Illustratie voor *Als ik er maar goed vanaf kom* door Fred Backus in *NRC Handelsblad* (Wetenschap & Onderwijs), 10 maart 1983.

GEPLAATST 10 MAART 1983

deringen op de regel vermelden, en dan wonder boven wonder toch noch een bevredigend einde vinden. Heerlijk om te lezen, zoals zijn tekeningen heerlijk zijn om te bekijken.

Prachtboek

De kenners verbinden hem met de tekenstijl van Hergé, en terecht, want voor hem had Mark een bewondering zonder grenzen. Althans voor een zekere periode van Hergé, rondom het album *Het geheim van de Eenhoorn*. Maar hij bestudeerde in zijn Academietijd en daarna ook andere tekenaars, zoals Aubrey Beardsley, Bud Fisher (van *Mutt and Jeff*), Robert Crumb, Bill Griffith en André Franquin. Sommigen daarvan lieten hun sporen na in Marks stijl, anderen waren een éénmalige flirt.

Na de *Tante Leny*-periode en zijn Limburgse tijd verhuisde Mark naar Amsterdam waar hij naast zijn schetsboeken illustratiewerk deed, onder andere voor *NRC Handelsblad*. Voor die krant tekende hij zelfs een tijdlang een weekstrip, waarschijnlijk een unicum in zijn oeuvre. Maar ook deze strip heeft in de vertelstijl een afwezigheid van logica en een rijkdom aan associaties en gedachtesprongen die typerend is voor de Smeets-stijl.

Voilà, ik ben heel gelukkig dat er nu toch echt, heus, eindelijk, een prachtboek aan hem gewijd is. Het gaat een ereplaats in mijn boekenkast krijgen.

evert.geradts@stripschrift.nl

Mark Smeets – De triomf van het tekenen

Smeets & Booij & Schreuders & Smeets & Windig
Scratch 2016
ISBN 978-94-92117-40-3
Prijs €49,90
360 pagina's
Kleur (hk)

Mark Smeets – Schetsboek 1993

Smeets
Scratch 2016
ISBN 978-94-92117-31-1
Prijs €39,90
184 pagina's
Kleur (hk)

Onder: Schetsboekpagina, 1990.

Rechts en geheel links: Met een flinke dosis zelfspot beeldde Mark Smeets zichzelf geregeld af; was het niet als haas, beer of varken, dan wel als tobbende tekenaar aan een bureau of zelfs als Ignatz de muis.

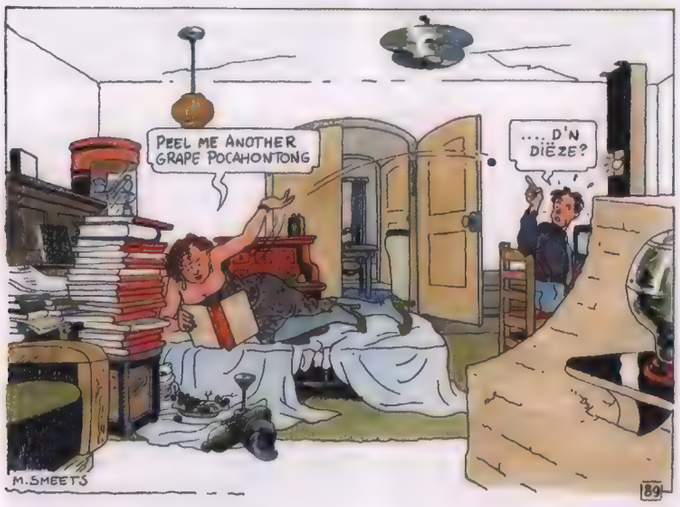

Onder: Illustratie voor *Bah! Weerzinwekkend! Foei! Horreur!* door Atte Jongstra in *NRC Handelsblad* (Boeken), 2 januari 1998.

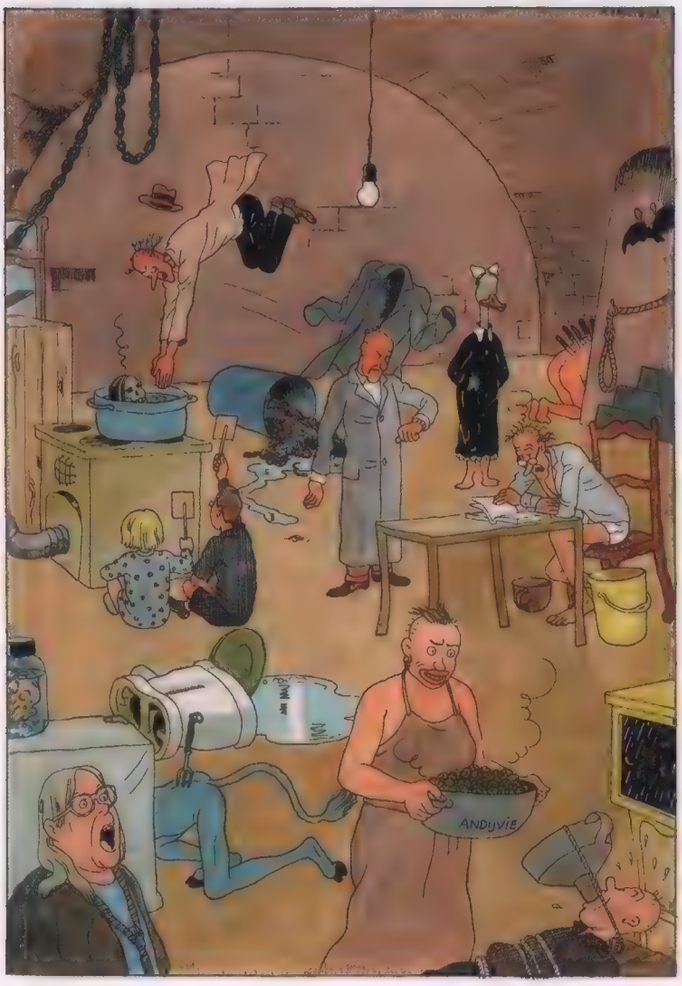

Lieve lezers...

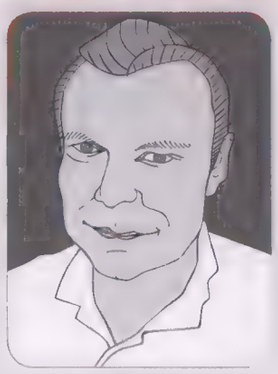

Illustratie Frits Jonker

Vlak voor de start van Stripdagen Haarlem verscheen in *NRC Handelsblad* een artikel over de 'schrale jaren' van de Nederlandse strip. Daarin berijden de *usual suspects* hun vaste stokpaardjes: dat de strip in Nederland nooit vette jaren heeft gekend (onwaar), dat het door gebrek aan subsidie komt, dat er geen 'eerbied' is voor de strip.

De échte oorzaak van de verschraling van de Nederlandse strip: Gert Jan Pos. Zeven jaar geleden werd deze hork door brokkenmaker Ronald Plasterk (de man die ons Powned gaf) aangesteld als 'stripintendant'. Hij kreeg een zak geld en in plaats van dat hij dat gebruikte om de Nederlandse strip een kwaliteitsimpuls te geven, bevoordeelde hij er zichzelf en zijn vrienden mee en ging hij de Nederlandse strip in het buitenland promoten.

Dat betekende dat de Pos-Posse om de zoveel tijd in de bus naar Angoulême en Barcelona ging om de mensen daar te overtuigen van de grote waarde van de Nederlandse greffik noffel. Dát is wat de Nederlandse strip behelst op het moment: greffik noffels. Literatuurverstrippingen, want Dick Matena heeft daar zo'n enorm succes mee, schildersbiografieën, want daar was er ook één mee begonnen en dan willen ze allemaal en allerlei quasi-diepzinnig maar in wezen braakopwekkend oppervlakkig geneuzel.

Maar er zit geen hond te wachten op die stomme greffik noffels. Niet uit gebrek aan respect, maar omdat er gewoon geen reet aan is. Waarom zou je €25 besteden aan het gebrekkig gecomponeerde dagboekgeneuzel van een vroegoud blaag uit een voorstad van Arnhem als je voor dat geld de nieuwe Cyril Pedrosa hebt?

In de jaren 1970 en 1980 deed de strip het helemaal niet slecht in Nederland. Je had natuurlijk toen ook al zeikerds die vonden dat de strip niet serieus genoeg genomen werd door publiek en critici, maar strips werden gelezen en stripmakers konden hun dingetje doen. Dat kwam doordat iedereen leuke avonturenseries maakte voor alle leeftijden, denk aan *De Argonautjes, Agent 327, Storm*, noem maar op, en daarnaast, voor de eigen artistieke bevrediging, serieuzer werk maakte voor bladen als *De Vrije Balloen*. De kwaliteit van dát werk is sindsdien nooit meer geëvenaard. Omdat het onafhankelijk was, omdat de makers niks te verliezen hadden en niet door redacteuren van literaire uitgeverijen aan de leiband werden gehouden.

Avonturenseries worden er nauwelijks meer gemaakt. Die ze maken, werden door Pos steevast genegeerd: Gerard Leever, Fred de Heij, Daan Jippes. Nieuwe, zeer getalenteerde tekenaars, ik noem een Chris Evenhuis, werken voor Amerikaanse uitgeverijen. Er wordt, kortom, steevast op de verkeerde, mottige knol gewed. Een gezonde stripcultuur begint met een vruchtbare bodem van met plezier gemaakte avonturenstrips. Daaruit kunnen dan eventueel hier en daar weer wat interessante greffik noffels voortspruiten, als de tekenaar zich niet meer druk hoeft te maken over de aflossing van zijn hypotheek.

peter.breedveld@stripschrift.nl

MARQ DENKT

aan zijn gaten

Tjongejongejonge, Marq! Dat ziet er weer niet best uit, hoor!
Tanja, moet je kijken!
Kijk 'ns wat 'n prachtige antrumperforatie!

En maar liefst zes gaten! Occlusaal, incisaal, vestibulair, mesiaal, distaal...
M'n vakantie kan geboekt worden.
Wil je dat 'k 't verdoof, Marq? Je hebt wel weer pech!
Pech?
Laat me niet lachen.
'k Weet precies hoe 'k aan dit rampgebit ben gekomen!

't Is allemaal de schuld van drie oude dametjes.
De gezusters Brands
MIEN ANNEKE MARTINA
Altijd in die volgorde.
Zelf bewoonden de drie ongetrouwde zussen de onderverdieping.
Zij waren de eigenaressen van het grote herenhuis waarvan wij de bovenverdieping huurden

Mien werkte als pastoorsmeid, Anneke was naaister en Martina deed het huishouden.
En m'n broertje Roel en ik waren er kind aan huis.
Ach, ja.
't Was alsof we drie inwonende oma's hadden, die ons voortdurend flink verwenden.
Vooral 's zomers.

Op zwoele zomeravonden zaten de dames Brands vaak buiten op het platje.

En de slaapkamer van Roel en mij bevond zich net daarboven.

Hedde gullie **trek**?... Martina, haol de raogebol en de pet is!

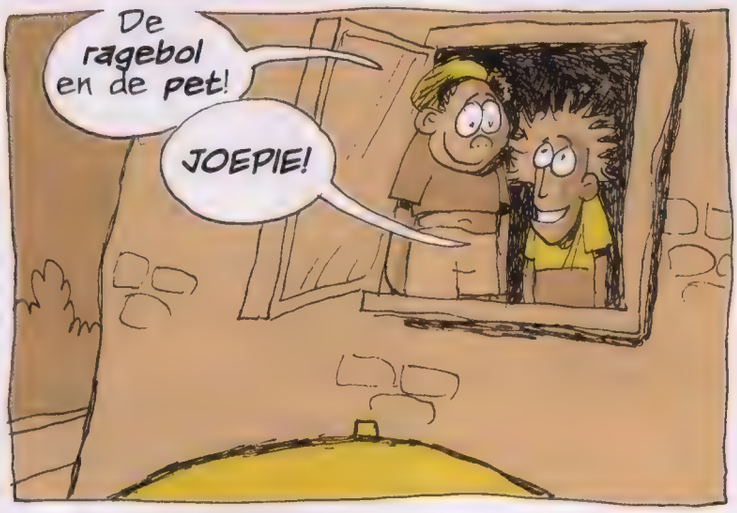

Dan werd de pet op de ragebol gelegd en gevuld met snoepgoed...

En dan lagen we, kort nadat we netjes onze tanden hadden gepoetst, **heerlijk** te snoepen onder onze dekens.

Met alle desastreuze gevolgen van dien...

Kijk, Marq, 'k heb m'n tweede jacht naar **jou** vernoemd.

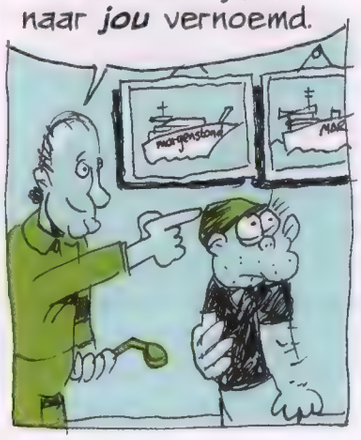

De boventoon

Door het grote aanbod nieuwe strips moeten we soms worstelen met de ruimte op de boventoon-pagina's. Daarom plaatsen we op onze website www.stripschrift.nl sommige recensies direct online.

De vliegenier 1: Het vertrek

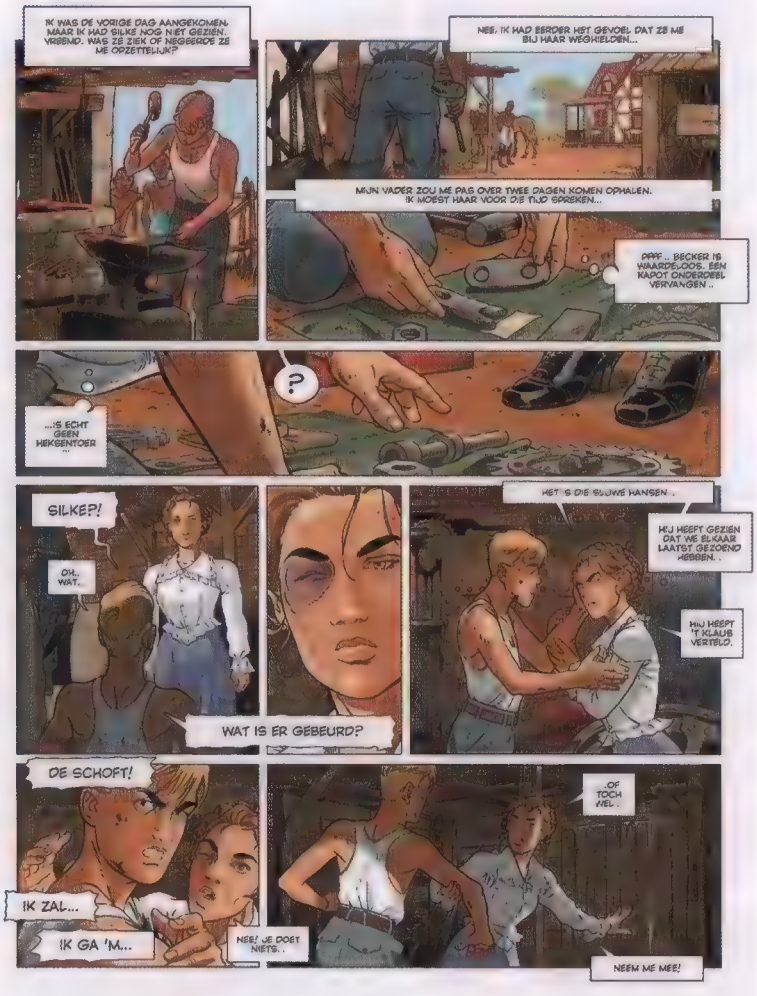
IK WAS DE VORIGE DAG AANGEKOMEN MAAR IK HAD SILKE NOG NIET GEZIEN. VREEMD. WAS ZE ZIEK OF NEGEERDE ZE ME OPZETTELIJK?
NEE, IK HAD BEROER HET GEVOEL DAT ZE ME BIJ HAAR WEGHIELDEN...
MIJN VADER ZOU ME PAS OVER TWEE DAGEN KOMEN OPHALEN. IK MOEST HAAR VOOR DIE TIJD SPREKEN...
PFFF... BECKER IS WAARDELOOS. EEN KAPOT ONDERDEEL VERVANGEN..
?
...IS ECHT GEEN HERSENTOER
SILKE?!
OH... WAT..
HET IS DE SLUWE HANSEN..
HIJ HEEFT GEZIEN DAT WE ELKAAR LAATST GEZOEND HEBBEN..
HIJ HEEFT 'T KLAUS VERTELD.
WAT IS ER GEBEURD?
DE SCHOFT!
IK ZAL...
IK GA 'M...
NEE! JE DOET NIETS..
OF TOCH WEL..
NEEM ME MEE!

26

Kraehn & Arnoux & Millien
Dargaud 2016
ISBN 978-90-8558-436-0
Prijs €7,95
64 pagina's
Kleur (sk)

!!!!!

Geslaagde spin-off van Tramp

In deze nieuwe avonturenserie vertelt **Jean-Charles Kraehn** het verhaal achter één van de hoofdpersonen uit de maritieme thrillerserie *Tramp*. Elk album is een afgerond verhaal.

Kapitein Yann Calec krijgt drie schriften in handen die de jeugd vertellen van Josef Schäfer alias Tanguy-la-vie-dure. Deze speelt zich af tijdens de Eerste Wereldoorlog in Duits Oost-Afrika omstreeks 1916. Josef is de zoon van een streng gelovige dominee, die na een goddelijke openbaring zijn positie als hoogleraar in Heidelberg opgaf, en een Franse onderwijzeres. Omdat zijn kudde nogal verspreid leeft en de afstanden groot zijn is de zielenherder in het bezit van een vliegmachine. Hij is gepassioneerd door de luchtvaart en geeft zijn zestienjarige zoon vliegles. Dit is het begin van een uitzonderlijk goed avontuur, een omgekeerde versie van *The African Queen*, waarin Humphrey Bogart en Katharine Hepburn de vijand met schaarse middelen een zware slag toebrachten. *De vliegenier* is een uitstekend gedocumenteerd album, veel namen en aspecten van de gevechtshandelingen in Oost-Afrika zijn accuraat weergegeven. De tekeningen van **Erik Arnoux** en **Chrys Millien** zijn wonderschoon, zo ook de inkleuring van **Patricia Jambers**. Het is te hopen dat de komende delen niet lang op zich laten wachten. BP

Matig geslaagd concept

Het concept is inmiddels al een paar keer beproefd. Een serie waarbij één schrijver in korte tijd albums produceert met daarbij steeds een andere tekenaar. Het garandeert een hoge productie maar geen absoluut succes. Dat bewijst *Frontlinies* dat een aantal belangrijke podia uit de Tweede Wereldoorlog als onderwerp heeft. De achterzijde belooft minimaal negen delen die alle gemeen hebben dat een vast aantal hoofdrolspelers erin optreden. Een Engelse man die graag piloot wil worden, een Duitser die de kwade bedoelingen van Hitler onderschat, een Franse sportman die een Olympische medaille nastreeft, een Australische losbol, een Duitse communiste en een ambitieuze Amerikaanse journaliste. Probleem van de reeks is dat scenarist **Jean-Pierre Pécau** – die dit kunstje eerder vertoonde met *De verborgen geschiedenis* – geen keuze kon maken tussen het uitwerken van verhaallijnen rondom de personages en het vertonen van het oorlogsgeweld. In het eerste deel staan aanvankelijk de Olympische Spelen van Berlijn centraal maar springt het verhaal naar de strijd om Stonne in de Ardennen jaren later. De relatief onbekende **Brada**, geboren in Joegoslavië en in Nederland alleen bekend van de vierdelige serie *De expert*, tekent dit deel wel met flair.

Deel twee van de serie behandelt een belangrijke fase in

het begin van de oorlog: de aanval van de Duitsers op Engeland (Operatie Adelaar). Het is **Benoît Dellac** (*Missi Dominici, De vijfde Evangelie*) die ditmaal de tekeningen voor zijn rekening neemt. Hij tekent minder verfijnd en gaat los als hij door ellende en wonden gegroefde gezichten mag tekenen. De laatste pagina's bevatten een geschreven dossier over de strijd tussen de Royal Air Force en de Luftwaffe. De albums zijn ook in harde kaft verkrijgbaar. TdK

Frontlinies 1: Stonne (mei 1940)
Frontlinies 2: Adlertag (augustus 1940)

Brada & Pécau (deel 1)
Dellac & Pécau (deel 2)
Daedalus 2016
ISBN 978-90-8810-687-3 (deel 1)
ISBN 978-90-8810-689-7 (deel 2)
Prijs €8,95
64 pagina's
Kleur (sk)

!!

Corentin: De drie parels van Sa-Skya

Simon & Van Hamme
Lombard 2016
ISBN 978-90-5581-919-5
Prijs €16,95
56 pagina's
Kleur (hk)

!!!

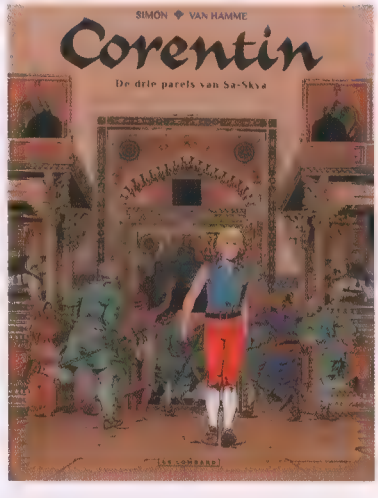

Herkansing als stripverhaal

Na een afwezigheid van ruim veertig jaar verschijnt er weer een nieuw album over de Bretoense Corentin Feldoë. De jongeling, die net als zijn collega Lucky Luke zeventig jaar geleden het levenslicht zag, verveelt zich te barsten ten paleize van het staatje Sompur, want de vroegere avonturen en andere uitdagingen blijven uit. Dan wordt hij op een avond ontboden door de radja, die grootse plannen met hem heeft. Deze laat hem drie bijzondere parels zien, die de helft van alle rijkdommen van het prinsdom vertegenwoordigen. De prins geraakt op leeftijd en om de toekomst van zijn rijk te verzekeren wil hij zijn dochter Sa-Skya aan Corentin uithuwelijken. Tot grote ergernis van de radja weigert deze dit vorstelijke aanbod omdat hij de prinses meer als een zuster ziet. Hij deelt de radja bovendien mee dat hij Sompur wil verlaten om zijn talenten verder te ontwikkelen. En dan worden de parels gestolen...

De drie parels van Sa-Skya is geen nieuw verhaal. **Jean van Hamme** (*XIII, Thorgal, Largo Winch*) schreef het aan het begin van zijn carrière als scenarist. Dit enigszins magere *Corentin*-scenario verscheen overigens niet in stripvorm, maar als tekstverhaal. Opvallend aan deze nieuwe *Corentin* is de kwaliteit van het tekenwerk. De sierlijke stijl van Paul Cuvelier gaat Christophe Simon (*Alex, Lefranc, Sparta*) bijzonder goed af. In het schetsdossier heeft hij een aantal voorpagina's van Cuvelier nagetekend. Dankzij uitgeverij Lombard krijgt *De drie parels van Sa-Skya* nu een herkansing als stripverhaal. BP

Dr Watson 1: De grote leegte

Betbeder & Perovíc
Daedalus 2016
ISBN 978-90-8810-698-9
Prijs €18,95
48 pagina's
Kleur (hk)

!!!

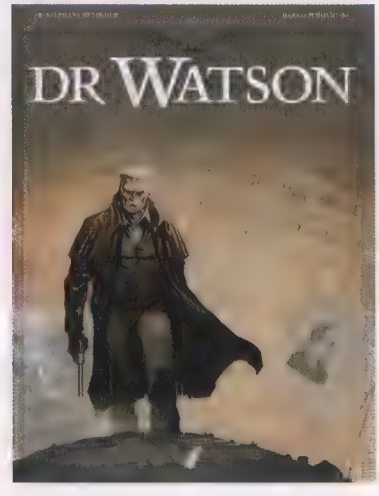

Weergaloos mooi getekend

Het lichaam van Sherlock Holmes, dat na een duw van aartsvijand Moriarty in een Zwitserse waterval verdween, is nooit op komen duiken. Vier maanden na zijn verdwijning wordt er op Highgate Cemetery in Londen een rouwplechtigheid gehouden met een lege kist. Dokter Watson, de trouwe sidekick van de vermaarde speurder gelooft niet in de dood van zijn vriend. Hij heeft de stellige indruk dat Holmes nog leeft en dat deze ergens in Londen gevangen wordt gehouden. Zijn omgeving ziet hem steeds meer afglijden en zijn gebruik van alcohol begint zorgelijke vormen aan te nemen. Als Watson zich vrijwillig in de gevangenis laat opsluiten vindt hij eindelijk een aanknopingspunt. Dit beklemmende verhaal is door **Darko Perovíc** weergaloos mooi getekend naar een intrigerend scenario van **Stéphane Betbeder**. De stijlvolle inkleuring is van de hand van **Véronique Davit**. *Dr Watson* maakt deel uit van de *Collectie 1800* waarin al eerder verhalen over Sherlock Holmes verschenen. BP

De moordenaar van Lucky Luke

Bonhomme
Lucky Comics 2016
ISBN 978-2-88471-381-8
Prijs €7,95
64 pagina's
Kleur (sk)

!!!!

Tevergeefs op zoek naar een rokertje

Het intrigerende omslag van deze hommage van **Matthieu Bonhomme** nodigt onmiddellijk uit tot lezen. Deze toont een schutter in een pose die veel weg heeft van de vroege westerns met Clint Eastwood. In de stromende regen, met bliksemschichten als achtergrond, kijken drie personen en twee kikkers naar een in poncho gehulde revolverheld. Dat Bonhomme avonturenstrips kan schrijven en tekenen bewees hij onder meer met de *Esteban*-serie en zijn twee delen *Texas Cowboys*, maar met zijn aanpak van *Lucky Luke* toont hij zich een ware meester. Het verhaal begint in het plaatsje Froggy Town (vanwege de vele kikkers). Daar staren verbijsterde bewoners naar een lichaam dat in de modder ligt: de legende Lucky Luke! Vervolgens wordt de tijd een paar dagen teruggezet en wordt uit de doeken gedaan hoe 'de man die sneller schiet dan zijn schaduw' zijn meerdere heeft gevonden.

Hoewel het verhaal harder en grimmiger is dan de delen van **Morris** en **René Goscinny** is er ook ruimte voor humor. Zo is de *lonesome cowboy* gedurende de hele episode naarstig op zoek naar een rokertje. Tevergeefs uiteraard, want de erven Morris hebben immers bedongen dat Luke nooit meer rokend mag worden afgebeeld.

Ook komen we oude bekenden tegen zoals de doodgraver en de saloondanseres Laura Legs die in *De Grootvorst* haar debuut maakte. Matthieu Bonhomme heeft met dit album een mooi eerbetoon gebracht aan de eenzame cowboy die dit jaar zeventig is geworden. BP

Rio 1: God voor ons allen

Garcia & Rouge
Ballon Media 2016
ISBN 978-94-6294-016-1
Prijs €7,95
64 pagina's
Kleur (sk)

!!!!

Puik verhaal over het 'echte' Rio

In de slipstream van de Olympische Spelen 2016 in Rio de Janeiro wordt de argeloze lezer van dit stripverhaal keihard in het kruis geschopt door de straatkinderen van de favela's, de corrupte politie en de machteloze magistraten.

Als hun moeder door buitensporig geweld van haar contact bij de politie van het leven wordt beroofd, staan haar twee jonge kinderen, een jongen van 9 jaar en een meisje van 4, in de kou. Geen eten, geen bed. Om te overleven zoeken zij aansluiting bij een jeugdbende, die aan de kost komt met het beroven van toeristen. Tegelijkertijd tracht de politie de favela's te zuiveren van het zooitje ongeregeld. Cynisme in optima forma.

Een rode draad door dit hartverscheurende stripverhaal is het adoptieprogramma dat is opgezet om de twee zielen onder te brengen in een rijk en wit gezin.
Het scenario van **Louis Garcia** en **Corentin Rouge** (de laatste is ook verantwoordelijk voor het tekenwerk) is rauw en meedogenloos. Het schuurt langs de rafelranden van het bestaan. Een magisch-realistisch element wordt gevormd door voodoo. Een puik verhaal. RB

En verder...

(!!) **Angelique – De geschiedenis heeft niet (altijd) veel om het lijf...** (Dany/Erroc/Rodrique, Ballon Media). Een nieuwe strip van Dany maakt altijd nieuwsgierig, maar deze 'ondeugende' geschiedenisles is wel erg aan de belegen kant. RS

(!!!!) **Berentand 4: Amerika Bomber** (Yann/Henriet, Dupuis). Op wonderbaarlijke wijze hebben Werner en Hanna een allesverwoestend bombardement op de geheime basis overleefd. Ze worden snel opgelapt want er wacht alweer een nieuwe missie, en wel de verwoesting van New York met de suborbitale bommenwerper Silbervogel. Onverwachte voortzetting van deze uitstekende reeks. BP

(!!) **Carmen Mc Callum 10: Mazzere** (Emem/Duval, Daedalus). Carmen moet haar talent in deze sciencefictionserie, die zich medio 21e eeuw afspeelt, overal ter wereld inzetten. Zij blijkt meedogenloos en verkoopt haar kwaliteiten aan de hoogste bieder. TdK

(!!!!) **Chimère(s) 1887 4: Bloedband** (Vincent/Pelinq/Melanÿn, Daedalus). Tekenaar Vincent is met zijn aanstekelijke, karikaturale stijl prima op dreef; het verhaal over Chimère, die alles in het werk stelt om hogerop te komen in het bordeel, is vermakelijk. TdK

(!!) **Cor Morelli – Open dossiers 1: Telefoon uit Andromeda** (Oosterwijk, DLC). Dan Brown meets Rembrandt en John Mieremet, als commissaris Cor Morelli zich stort op onopgeloste moordzaken. Aloys Oosterwijk is de weg kwijt. EvdH

(!!!!) **XIII 24: De erfenis van Jason MacLane** (Jigounov/Sente, Dargaud). Het vijfde album in de Mayflower-cyclus. Jason ontdekt dat hij een nazaat is van zeer hooggeplaatste personen en weet door te dringen tot de exclusieve Mayflower Foundation. Jones en de generaal krijgen er van de Talibaan stevig van langs. Goed gecompliceerd verhaal. BP

(!!!) **Dwergen 2: Ordo van de Talion** (Jarry/Créty, Daedalus). Een gestolen jeugd en een wrede en pijnlijke leerschool maakte van Ordo een gevreesde moordenaar. Op de dag dat hij zes jaar wordt laat zijn vader hem namelijk achter bij de instructeurs van de Zwarte Loge, een tamelijk geheim gezelschap. BP

(!!!!) **De eeuw der schimmen 6: De duivel** (Suro/Corbeyran, Daedalus). Het is tijd voor de knappe Cylinia de Roquebrune om haar belofte aan De Gehoornde in te lossen die weer stamhoofd wil worden. Verder draait alles om een steen die mysterieuze krachten bezit. Vlot verhaal, strak getekend. TdK

(!!!) **Elfen 9: Het beleg van Cadania** (Corbeyran/Lemercier, Daedalus). Niet onverdienstelijk getekend maar naargeestig

Wat vind je van m'n piraat?!
Eh
Aangenaam
Aangenaam. Is ze niet speciaal!
Zo is dat
Hihi, ik ben daar pas tien minuten..
En ik ben al onder de indruk
Waar heb je dat fraaie dramatje vandaan, mooie ridder?
Verdrink is een bard
Zullen we?
Tot later!
Sorry.
Ben jij Paul?
Eh ja
Mijn naam is Jenke we hebben elkaar daarnet gezien
Toen je aan boord kwam
Je liep weg voor ik je onze brochure kon geven
Oh dat spijt me
Geen probleem. Daar ben ik voor.
Hm!
En de sleutel van je hutje
En ook je
Hee, waar heb ik die nu gelaten?

22

Eenzaamheid als leidend thema

Eenzame harten is een al wat ouder album van **Cyril Pedrosa**. In Frankrijk verscheen het eerder dan zijn veel geprezen werk *Portugal* en *De vier jaargetijden*.

Zoals de naam al aangeeft is eenzaamheid het leidende thema in Eenzame harten. Het verhaal vertelt de belevenissen van de goede sul Paul die een fabriekje, waar degelijk houten speelgoed wordt geproduceerd, bestiert. Na de dood van zijn vader leidt hij deze onderneming. Hij wordt in die hoedanigheid stevig op zijn vingers gekeken door zijn zeer aanwezige moeder. Mamma bemoeit zich werkelijk met alles, met zijn eten, met zijn kleding, met zijn afspraken. Het bedrijf loopt redelijk goed en de band met het personeel is hecht. Maar gelukkig is Paul niet. Van een vriendin wil het maar niet komen en de dominantie van zijn moeder werkt op zijn zenuwen. Doodziek om steeds door haar geleefd te worden zet Paul, vlak voor een belangrijke bedrijfsfestiviteit, een stap die veel stof doet opwaaien. Hij gaat er stilletjes vandoor en boekt een cruise speciaal voor eenzame zielen.

Eenzame harten is een mooi, typisch Pedrosa-verhaal met een weemoedige klank en prachtig tekenwerk. De auteur slaagt erin de gemoedstoestand van de hoofdpersoon goed uit te beelden. BP

Eenzame harten

Pedrosa
Dupuis 2016
ISBN 978-90-314-3428-2
Prijs €16,95
56 pagina's
Kleur (hk)
!!!!

verhaal over de vernietiging van een stad. Op een kwade dag meert er in het noorden een aantal schepen aan die een massa uitgehongerde ghouls vervoeren. Dit zijn geen frisse jongens die het beleg wel heel letterlijk opvatten. De serie *Elfen* stamt uit dezelfde school als *Dwergen*. BP

(!!!!) **Excalibur kronieken 4: Patricius** (Istin/Brion, Daedalus). Knap getekend fantasyverhaal over het vermaarde zwaard Excalibur dat door vrijwel iedereen wordt begeerd. In deze aflevering brengt priester Patricius, de valse afgevaardigde van Rome, een groot leger op de been om voorgoed af te rekenen met Avalon. BP

(!!!!) **De Havik 9: Kelder de Medusa!** (Pellerin, Silvester). Yann de Kermeur, kaapvaarder voor de Franse koning, wordt door zijn vorst met de Medusa naar Canada gestuurd. Eenmaal buitengaats wordt hij opgewacht door een Engelse overmacht die hem noopt tot vluchten. Dit valt niet bij iedereen in goede aarde. Zoveelste elegante, mooi verzorgde album van Patrice Pellerin die alle disciplines – tekeningen, scenario, inkleuring – voor zijn rekening neemt. BP

(!!!!) **Holly Ann 2: Wie zal de regen doen stoppen?** (Servain/Toussaint. Casterman). New Orleans, het fin-de-siècle. De stad staat blank. Tegen een achtergrond van water en ander ongemak wordt de laatste Natchez-Indiaan en meester van de seizoenen meedogenloos omgelegd. RB

(!!!) **January Jones 8: De eerste keizer** (Heuvel, DLC). Om haar rekeningen te kunnen betalen accepteert January een opdracht in China. Daar loopt ze tegen personen aan die we nog kennen uit *De Blauwe Lotus* en een heleboel gemene Japanners. Zoals te verwachten was blijkt de missie niet zonder gevaar. BP

(!!!!) **De Joodse Brigade 3: Hatikvah** (Marvano, Dargaud). Het laatste deel van dit imposante drieluik (Hatikvah betekent hoop in het Hebreeuws) speelt zich af in mei 1948, vlak voordat het mandaat van de Britten over Palestina afloopt en het land zal worden verdeeld onder de Palestijnen en de joden. Tolliver smokkelt wapens voor de joden en sluit zich aan bij hun strijdkrachten. Als de staat Israël wordt uitgeroepen vallen de Arabische naties massaal aan. BP

(!!!) **Kookaburra K 2: De planeet van de schijnbeelden** (Crisse/Mitric/Hicks/Ramos. Arboris). Sciencefictionsetting; een spin-off van *Kookaburra*. Het ruimtevaartuig genoemd K ontsnapt ternauwernood aan een destructieve golf van geweld die twee zonnestelsels vernietigt. De tekenstijl doet sterk denken aan het fenomeen manga. RB

(!!!) **Kookaburra Universe 3: Mano Kha** (Ange/Paty. Arboris).

Wetenschappelijk dilemma

Aimée de Jongh debuteert met *Reborn* in het sciencefiction-genre. Het is een verhaal over Elise, een gewoon meisje met een alledaags leven met normale ouders en een vriendje. We schrijven 2038. Op de avond dat ze haar galabal van school heeft, maakt haar vriendje het uit en vlucht ze verdrietig naar huis. Daar treft ze haar ouders in gesprek aan over het feit dat Elise een kloon is uit een laboratorium. Niet alleen dát zet haar hele leven op zijn kop maar ook het feit dat een gewelddadige sekte jacht maakt op meerdere mensen die – net als zij – niet verwekt maar gekweekt zijn. Het thema - een gekloonde mensheid - is, hoewel niet nieuw, wel actueel. Terloops komt in het boek de vraag aan bod tot hoever de wetenschap mag of kan gaan. Het daarbij horende dilemma of de mens zelf voor leven mag zorgen maakt de verhaallijn er alleen maar interessanter door.

De Jongh kiest voor realistische personages en een frisse inkleuring. Zij bouwt de spanning in het verhaal langzaam op. Lang weet Elise uit handen van haar opjagers te blijven maar de strip kent een verrassende apotheose. Enig minpuntje van deze geslaagde strip is dat de dialogen af en toe wat gekunsteld overkomen. En laat je niet van de wijs brengen door de geschilderde omslagtekening; die wijkt af van de tekenstijl van het binnenwerk. TdK

Reborn

De Jongh
DLC 2016
ISBN 978-90-8886-252-6
Prijs €8,95
48 pagina's
!!!!

Stientje

Kees Sparreboom 2015
ISBN:geen
Prijs €10
66 pagina's
Zwart/wit (sk)
Kleur (sk)
!!!

Zo loopt het leven soms

Stientje van **Kees Sparreboom** is een op een echt gebeurde zaken gebaseerd levensverhaal. Stientje, ooit tot hoererij gedwongen, vertelt het aan een oude schoolvriend. Thuis werd ze misbruikt. Ze liep weg, maar kwam als hoertje achter de ramen terecht. Gelukkig wist ze zich snel van haar pooier te verlossen. Tot haar eigen verrassing vond ze onderdak bij een oude bekende. Stientje kon gaan studeren en stond haar verdere leven voor de klas. De crematie waar ze haar schoolmaatje ontmoet, is de afsluiting van een hoofdstuk uit haar leven.

Sparreboom is van de nuchtere school. Hij schetst het leven zoals het is. En dat is soms wonderlijker dan je kunt verzinnen. De taal in de dialogen doet wat gedateerd aan. Maar past goed bij de leeftijd van de hoofdfiguren. Sparreboom (1939) is heel productief. Hij geeft zijn strips veelal in eigen beheer uit. Op zijn naam staat een fors aantal, op het Rotterdamse en zijn eigen, leven gebaseerde, stripverhalen. In de *Boot & Van Dijk*-serie is de Boot een hedendaagse, Rotterdamse versie van Dick Bos. Zijn tekenstijl is cartoonesk, gezichten zijn belangrijk. Emoties daarop tekent hij met een paar pennenstreken. EvdH

Sciencefictionsetting; spin-off van *Kookaburra*. Per deel wordt een belangrijk figuur uit de serie onder de loep genomen. Op de planeet Lilith heeft de vrouw het voor het zeggen. De man levert sperma. De rest van zijn tijd brengt hij door op boerderijen met legbatterijen. Een spiraal van geweld trekt over de planeet. RB

(!!!!) **Liberty Meadows 2: Knuffels op recept** (Cho, DLC). Deze onnavolgbare humorstrip van Frank Cho geldt al vele jaren als klasssieker, dus fijn dat hij nu ook op de Nederlandse markt in albumvorm verkrijgbaar is. De dierenopvang staat weer garant voor veel fysieke tekenfilmhumor, afgewisseld met ironie, geniale stijlbreuken en een vleugje romantiek. JM

(!!!!) **Man van het jaar 6: 1492 – De man die Amerika hielp ontdekken** (Céka/Tandiang, Daedalus). Officieel werd Amerika in 1492 ontdekt. Maar er circuleren ook andere verhalen. Zo zou Christoffel Columbus informatie hebben gekregen over de zeeroute via het westen. En van wie dan wel? *Man van het jaar* is een serie waarbij de afgeronde verhalen telkens het werk zijn van andere auteurs. Deze hebben de werkelijke geschiedenis als onderwerp, gelardeerd met een vleugje fictie. BP

(!!!!) **Marie-Leontine** (Beuchot/Zidrou, Lombard). Aangrijpend verhaal over het wereldwijde kwaad van de vrouwenbesnijdenis. De strip bevat ook een dossier waarin de problematiek van dit vreselijke ritueel kort wordt uiteengezet. Ideaal voorlichtingsmiddel voor scholen en allerhande welzijnsorganisaties. RS

(!!!) **De meester-inquisiteurs 1: Obeyron** (Peru/Goux, Daedalus). In het rijk Oscitanië heeft ruim duizend jaar oorlog gewoed. Nu de gevechtshandelingen zijn gestaakt hebben de Wijzen, architecten van de vrede, om de wet te eerbiedigen en de misdaad te bestrijden een orde in het leven geroepen: de Meester-inquisiteurs. Begin van een aardige fantasyreeks, met variërende scenaristen en tekenaars. In deel 1 trappen Pierre-Denis Goux (tekeningen) en scenarist Olivier Peru af. BP

(!!!) **De meester-inquisiteurs 2: Sasmaël** (Jarry/Deplano, Daedalus). In deze bloedige geschiedenis komt inquisiteur Sasmaël een illegale wapenhandel op het spoor; de Orcs zijn weer van de partij. Mooie tekeningen van Paolo Deplano naar een spannend scenario van wie? Op de voorzijde en het titelblad wordt Nicolas Jarry genoemd, terwijl het colofon Olivier Peru vermeldt. Beetje slordig. BP

(!!!!) **Het narrenschip 4: Werk aan de winkel** (Turf, Daedalus). Na bijna twintig jaar wachten eindelijk het vervolg op de eerder verschenen drie delen. De fantasyserie leest als *Alice in Wonderland*. Verwacht mag worden dat Daedalus alle zeven tot nu toe in het Frans verschenen delen gaat uitbrengen. Let

Magisch-realistische western

Nadat de Amerikaanse burgeroorlog tot een einde is gekomen worden er talloze expeditie opgezet om het deels onbekende Westen in kaart te brengen. Dit verhaal gaat over een klein gezelschap, geleid door de geoloog Stingley, een naar heerschap dat de gewoonte heeft om met regelmaat zonder broek rond te lopen. Hij wordt vergezeld door Oscar de fotograaf, een Ierse dandy die een duister verleden met zich meetorst. Dan is er ook nog de van huis weggelopen Milton, een manusje-van-alles dat een begenadigd paardenfluisteraar blijkt te zijn. Dit trio gaat het gebied van de Comanches exploreren. Ze werken in opdracht van een particuliere geldschieter die uitsluitend oog heeft voor de economische waarde van het territoir. Het groepje wordt gevolgd door een nietsontziende premiejager en een geheimzinnige oude indiaan. Auteur en stripscenarist **Loo Hui Phang** (Laos, 1974) schreef met *Een beeld van een jongen* een magisch-realistische western waarin niet alles is wat het lijkt. De veelbekroonde tekenaar **Frederik Peeters** (Genève, 1974) zorgde voor de fraaie schetsen. BP

Een beeld van een jongen

Phang & Peeters
Casterman 2016
ISBN 978-90-303-7179-3
Prijs €22,50
112 pagina's
Kleur (hk)

!!!

op: de serie is opnieuw vertaald en de titels van de heruitgaven verschillen van die van de eerste drukken. TdK

(...) **Onafscheidelijk** (Zidrou/Springer, Blloan). Het verhaal is al even naargeestig als het tekenwerk. Broer en zus kunnen niet van elkaar afblijven. Dit wordt op allerlei manieren en via goedkope effecten met de lezer gedeeld. BP

(!!!!) **Het rechte pad 1: Lastige jongens** (Lupano/Tanco/Lorien, Silvester). Deel 1 van een tweeluik dat over de lotgevallen van een viertal Franse oorlogswezen verhaalt. Ze worden op een landbouwschool op hun toekomst voorbereid, maar het landleven kan hen in het geheel niet bekoren. Ze willen avontuur of trouwen met de mooie schilderes Jeanne, de dochter van de graaf. Doortimmerd scenario van Wilfrid Lupano (Alim de leerlooier, De Engelsman die niet van vuurwapens houdt) en de tekeningen zijn van Morgann Tanco. BP

(!!!!) **Silas Corey 4: Het Zarkoff-testament 2** (Nury/Alary, Ballon Media). Slot van de tweede cyclus. Boeiend avontuur van Fabien Nury dat zich afspeelt in het Duitsland van na de Eerste Wereldoorlog. De strijd tussen de Nazi's en de communisten brandt los. En dan is er nog de mega-erfenis van de weduwe Zarkoff. De inkleuring van Bruno Garcia doet de sfeervolle tekeningen van Pierre Alary alle eer aan. BP

ADVERTENTIE

StripKlassiekers
uit de Toonder Studio's

Panda

Integrale uitgave in 44 luxe banden
Alle 199 verhalen, die tussen 1946 en 1993 in de dagbladen zijn verschenen, zullen worden opgenomen: de delen 1 t/m 33 bundelen de ondertekst-verhalen; de delen 34 t/m 44 de verhalen met de ballonteksten. Deel 1, 34 en 35 zijn verschenen. Prijs per deel € 56.

Koning Hollewijn

Alle verhalen van koning Hollewijn in 19 luxe banden
Een hoogtepunt in het oeuvre van Marten Toonder!
Alle 73 verhalen die tussen 1954 en 1971 in dagbladen zijn verschenen, zullen worden opgenomen.
Reeds 2 delen verschenen. Prijs per deel € 56.

Tom Poes

Integrale uitgave van de Tom Poes-verhalen uit de weekbladen Donald Duck, Revue, Metro en Ons Vrije Nederland.
Nu zijn ook de geïllustreerde verhalen die eerder in Engeland zijn uitgebracht gebundeld.
Reeds 27 delen verschenen. Prijs per deel € 60.

Kijk op www.uitgeverij-panda.nl of vraag meer informatie.
Telefoon: 070 3615393, E-mail: info@uitgeverij-panda.nl

ADVERTENTIE

•STRIPS•GAMES•MANGA•
SPECIAALZAAK
EPPO

Kleine Berg 33 • 5611 JS Eindhoven
Tel. 040 - 2 441 882 • www.eppo.nl

(!!!!) **Sisco 9: Gold Black** (Legrain/Benec, Lombard). De serie leek te zijn gestopt, het vorige deel verscheen eind 2014, maar in dit nieuwe deel raakt 'fixer' Sisco verzeild in een complexe zaak waarin hij de controle op de ontwikkelingen verliest. In deel 10 volgt de ontknoping van dit avontuur. Tekenaar is Thomas Legrain; de scenarist heet Benec (pseudoniem van Benoît Chaumont). Jean van Hamme is hun inspiratiebron. RS

(!!) **Travis 10: Dommy** (Quet/Duval, Daedalus). Scenarist Fred Duval heeft een inmiddels complexe wereld geschapen met veel pompeuze actie. De verhaallijn rondom meerdere personages vereist wel enige voorkennis. De computertekeningen van Christophe Quet zijn vlot en recht voor zijn raap. TdK

(!!!!!) **Tyler Cross 2: Angola** (Nury/Brüno, Dargaud). Tyler wordt er bij een gevalletje van verzekeringsfraude ingeluisd. Hij komt terecht in het gevangeniscomplex Angola, een instituut dat gericht is op winstmaximalisatie over de ruggen van de geïnterneerden, zie *The Shawshank Redemption*. Uit deze inrichting heeft sedert mensenheugenis vrijwel niemand weten te ontsnappen. Granieten tekenwerk van Brüno naar een schokbetonnen scenario van Fabien Nury. BP

(!!!) **Uur U 2: Parijs staat nog steeds in brand** (Damien/Duval/Pécau/Blanchard, Silvester). Silvester heeft besloten deze serie ook in een slappe-kaftversie uit te geven. Wel vreemd dat de delen 1 en 2 in harde-kaftversie deel 7 en 8 zijn en dit nergens staat vermeld. Het verhaal, waarbij zoals gebruikelijk de geschiedenis een alternatieve wending krijgt, handelt over de periode na de dood van de Franse president De Gaulle die onder verdachte omstandigheden om het leven is gekomen. TdK

(!!!!) **14-18 4: Een loopgracht te ver** (april 1915) (Le Roux/Corbeyran, Daedalus). Jongste deel uit een serie over de Eerste Wereldoorlog die in totaal tien delen zal omvatten. Een 'kleine geschiedenis' over acht vrienden die naar de loopgraven worden gestuurd. RS

(!!!!) **Verdwaald (Bec, Ballon Media)**. Sterk verhaal, geïnspireerd op de novelle Angst van Guy de Maupassant. De jonge fotograaf Antoine wordt in het veengebied van Aubrac verrast door het donker en zoekt onderdak bij een oude boerderij. In deze hoeve is het duidelijk niet pluis en er sluipen vreemde wezens rond. Subliem tekenwerk van Christophe Bec die zijn vakmanschap vooral in de extra pagina's laat zien. BP

(!!!) **De 7 wonderen 3: De vuurtoren van Alexandrië – 254 v. Chr.** (Blengino/Bennato, Daedalus). Wanneer de bewaker van de befaamde vuurtoren wordt vermoord krijgt generaal Kiostrates opdracht deze misdaad te onderzoeken. Hij stuit hierbij op een groep Fenicische boeven die Archimedes hebben ontvoerd. *De 7 wonderen* is een serie die de wereldwonderen van de klassieke oudheid tot onderwerp heeft. BP

(!!!) **De 7 wonderen 4: De tempel van Artemis – 585 v. Chr.** (Blengino/Sarchione, Daedalus). Zelfbenoemde meesterdief Phoenix wil zijn zaken wat grootschaliger aanpakken en beraamt een plan om het heiligdom van Artemis te beroven. Spannend verhaal van Luca Blengino, die de hele serie voor zijn rekening neemt, met tekeningen van Antonio Sarchione. BP

De uitroeptekens staan voor de volgende waarde-oordelen:

!!!!! grote klasse!
!!!! kopen!
!!! middenmoot
!! mwâh
! kastvulling
... door 't putje

ADVERTENTIE

Yendor
Stripboekenwinkel anno 1977

Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
Nederland

010-4331710
info@yendor.nl

of bestel online
www.yendor.nl

ADVERTENTIE

Service spread

Agenda

Aanvullingen? Vertel het ons! Stuur nieuws over beurzen, exposities of andere interessante stripevenementen aan **agenda@stripschrift.nl** of naar **Postbus 84206, 3009 CE Rotterdam.**

t/m 22 oktober 2016 Expo 'De liederen van onze families', Het Koreaans Cultureel Centrum, Rue de la Régence 4, Brussel, info: http://brussels.korean-culture.org
t/m 1 november 2016 Expo 'Jan van Haasteren – Van stripmaker tot puzzelfenomeen', Nederlands Stripmuseum, Westerhaven 71, Groningen, info: www.stripmuseum.nl
t/m 20 november 2016 Expo 'Martin Lodewijk – Stripmaker en reclametekenaar', Museum Strips!, Wijnhaven 32, Rotterdam, info: www.stichtingstrips.nl
t/m 27 november 2016 Expo 'Étienne Davodeau – Kronieken van het echte leven', Belgisch Stripmuseum, Zandstraat 20, Brussel, België, info: www.stripmuseum.be
t/m 27 november 2016 Expo 'De schilder getekend – Stripbiografieën van schilders', Nederlands Stripmuseum, Westerhaven 71, Groningen, info: www.stripmuseum.nl
t/m 27 november 2016 Expo 'Duplex – Wat je overhoudt is het beste van beide werelden', over strips en poëzie, Nederlands Stripmuseum, Westerhaven 71, Groningen, info: www.stripmuseum.nl
t/m 23 december 2016 Expo 'Drawn! – 57 illustratoren, 1 uniek kaartspel', Nationaal Museum van de Speelkaart, Druivenstraat 18, Turnhout, België, info: www.speelkaartenmuseum.be
t/m 15 januari 2017 Expo 'Hergé', Grand Palais, 3 Avenue du Général Eisenhower, Parijs, Frankrijk, info: www.grandpalais.fr
t/m 19 juni 2017 Expo 'Nero & Co. – Sport!, Marc Sleen Museum, Zandstraat 33-35, Brussel, België, info: www.marc-sleen.be
9 oktober 2016 Strip-, platen- CD- DVD-beurs, Stadsfeestzaal Aarschot, Demervallei 14, Aarschot, België.
15 oktober 2016 Imagicon, Reehorst, Bennekomseweg 24, Ede, info: www.imagicon.nl
15 t/m 16 oktober 2016 7e Stripfestival Breda, Chassé Theater, Claudius Prinsenlaan 8, Breda, info: www.stripfestivalbreda.nl
22 t/m 23 oktober 2016 FACTS, Flanders Expo, Maaltekouter 1, Gent, België, info: www.facts.be
29 oktober t/m 6 november 2016 Expo 'Kalmthout gestript – Kalmthout door het oog van Belgische en Nederlandse stripmakers', Arboretum, Heuvel 8, Kalmthout, België, info: stripkalmthout@vvv.kalmthout.be
5 november 2016 1e Stripfestival Terneuzen, Zeldenrust-Steelant College, Zeldenrustlaan 2, Terneuzen, info: www.stripfestivalterneuzen.nl

In de schijnwerper

Derde keer Belgisch-Koreaanse expo in Brussel

Het Koreaans Cultureel Centrum in Brussel organiseert voor de derde keer de Belgisch-Koreaanse striptentoonstelling. Dit jaar presenteert het cultureel centrum het werk van vijf kunstenaars met als thema 'De liederen van onze families'. De deelnemende stripmakers zijn Judith Vanistendael, het duo Vincent Zabus (scenarist) en Thomas Campi (tekenaar), Keum Suk Gendry-Kim en Yeong Shin Ma.

Op de expositie, die tot 22 oktober loopt, staat de rol die de familie al sinds mensenheugenis speelt in zowel de westerse als de oosterse samenleving centraal. Naast stripvoorbeelden hiervan zijn er ook autobiografische beeldverhalen te zien.

Van de deelnemende stripmakers is Judith Vanistendael het bekendst met publicaties als *De maagd en de neger* (autobiografisch) en *Toen David zijn stem verloor*. Er hangt verder werk van het duo Thomas Campi en Vincent Zabus. Campi is een vreemde eend in de bijt, want hij is van oorsprong een Italiaan, die na een zestal jaren in China in Australië is gaan wonen. Hij is sinds 1995 striptekenaar en werkt onder meer aan de serie *Julia* over een criminologe (scenarist Giancarlo Berardi; uitgeverij Sergio Bonelli). De reden dat hij op de expositie is vertegenwoordigd, is zijn samenwerking met de Belgische schrijver Vincent Zabus. Zij hebben inmiddels *Les petites gens, Les larmes du seigneur Afghan* en *Macaroni!* op hun naam staan. Deze laatste strip gaat over een immigrantenfamilie in België en de generatiekloof tussen een grootvader en zijn kleinzoon.

De twee andere stripmakers komen uit Zuid-Korea: Keum Suk Gendry-Kim maakt autobiografische strips over haar jeugd in het Aziatische land – ze studeerde in Frankrijk en woont daar ook – en heeft een aantal verhalen op haar naam staan over troostmeisjes. Yeong Shin Ma levert strips af die ingaan op het dagelijks leven en familieverhoudingen in Zuid-Korea. RS

Meer info: zie Agenda.

Het vak

Het vak is bestemd voor prijswinnaars in het roerige stripwereldje, alsmede voor meldingen van functiewijzigingen, wisselingen van uitgever of distributeur, verhuizingen... Hier leest u er alles over. Stuur mutaties aan **hetvak@stripschrift.nl** of naar **Postbus 84206, 3009 CE Rotterdam.**

Strip Turnhout heeft minder subsidie gekregen van het Vlaams Fonds voor de Letteren. Daarom is het nog onduidelijk of het evenement, dat tweejaarlijks plaatsvindt, kan doorgaan. Overigens gaat het nog om een flink bedrag: €150.000, tegenover €217.000 aan subsidie in 2014. De organisatie gaat nog in overleg met het fonds.

Aan de Nieuwe Binnenweg 464 in Rotterdam heeft **House of M Comics** zijn deuren geopend. Het is één van de weinige striphandels in Nederland die gespecialiseerd is in Amerikaanse comics. Er is ook een website met shop: *www.houseofmcomics.nl*

De familie Moorkens, eigenaar van de Belgische auto-importeur Alcopa, heeft een minderheidsbelang van 29 procent genomen in uitgeverij Ballon Media. De aandelen worden overgenomen van eigenaar Alexis Dragonetti, die wel een meerderheidsbelang houdt van 51 procent. Het Franse Média-Participations, de eigenaar van onder meer de uitgeverijen Dupuis, Dargaud en Lombard, behoudt een minderheidsaandeel van 20 procent.

Darsil Media is een nieuwe distributeur die de strips van Dark Dragon Books en Silvester in België verkoopt. Het bedrijf is onder beheer van Amin Gemei en Silvio van der Loo, respectievelijk uitgever van Dark Dragon Books en Silvester. Voorheen distribueerde Pinceel Stripverspreiding hun boeken.

Jacqueline Crevoisier (74) heeft, kort voor haar overlijden op 28 juli, de Europäischer Übersetzer Entdecker Preis 2016 gekregen voor haar hertalingen van de verhalen van Heer Bommel in het Duits. De prijs is een initiatief van de Duitse stad Offenburg en de Hubert Burda Stiftung. De Zwitserse, die sinds 1976 in Nederland woonde, heeft onder andere de verhalen *De uitvalsels (Ausfäller)*, *De bovenbazen (Die Überdirektoren)* en *Het platmaken (Plattwalzer)* vertaald. Later dit jaar verschijnt bij uitgeverij Personalia *De grote onthaler* in het Duits *(Der grosse Einlader)*.

Vanaf het voorjaar van 2017 hanteert Vlaanderen een **vaste boekenprijs**, zij het toch wat anders dan in Nederland. De basisregel is dat nieuwe boeken in de eerste zes maanden na publicatie een gereglementeerde prijs krijgen, waarop verkopers maximaal tien procent korting mogen geven. Daarna is de boekenprijs weer vrij.

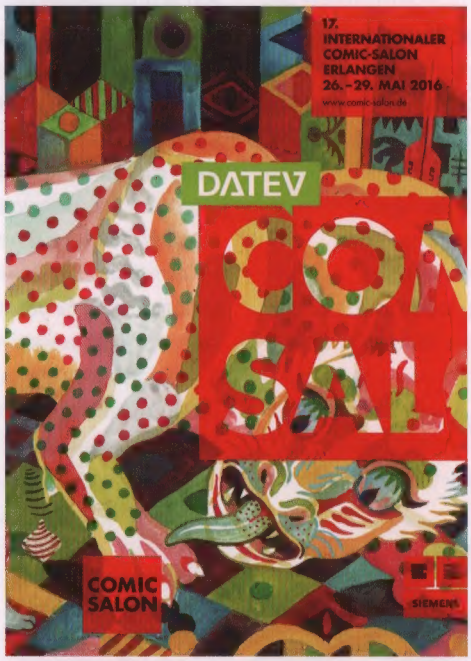

De oeuvreprijs van het Duitse festival Comic-Salon Erlangen 2016, dat eind mei plaatsvond, ging naar de Franse striptekenares **Claire Bretécher**. Het zou toeval kunnen zijn, maar er gingen meer prijzen naar vrouwelijke stripauteurs, zoals **Barbara Yelin** voor beste Duitstalige stripmaker, **Birgit Weyhe** voor Madgermanes (beste Duitstalige strip) en **Katharina Greve** voor *Das Hochhaus – 102 Etagen Leben* (beste Duitstalige strokenstrip).

Benoît van Innis gaat een herdenkingskunstwerk maken voor het op 22 maart 2016 door de aanslagen zwaar getroffen metrostation Maalbeek in Brussel. Van de Belgische kunstenaar siert al een aantal portretten de perrons van het metrostation.

We eindigen met twee felicitaties. Zowel stripwinkel **Bul Super** uit Delft als **Het Beeldverhaal** uit Amsterdam bestaan 40 jaar. De laatste heeft meerdere handelsnamen gekend, maar soit! Welgemeende knuffels voor Peter Ottens en Jeanet Scheepers.

In Memoriam

Albert Winands – beter bekend onder zijn artiestennaam Albert Survie – is op 3 juli gestorven op 75-jarige leeftijd. Survie werd in 1954 assistent van striptekenaar Dick Vlottes. Twee jaar later werd hij door uitgeverij ATH gevraagd om de strip *De Vleermuis* te maken. Eind jaren 1950 werkte hij ook nog bij de Toonder Studio's, maar hij kon daar, na zijn militaire dienstplicht te hebben vervuld, niet meer terugkeren. Survie koos toen voor een loopbaan als portrettekenaar en fotograaf. Uitgeverij Windmill Comics hetstartte in 2009 de reeks *Hip Comics* waarin ook oude verhalen van *De Vleermuis* zijn opgenomen.

Albert Winands

De Franse striptekenaar **Didier Savard** is op 4 juli gestorven. Hij was auteur van de detectivereeks *Dick Herrison*, geïnspireerd op Harry Dickson, de held uit de romans van Vlaming Jean Ray. Savard is 65 jaar oud geworden.

Nine Culliford, weduwe van Pierre Culliford alias Peyo, schepper van **De Smurfen**, verwisselde op 5 juli op 86-jarige leeftijd het tijdelijke voor het eeuwige. Haar meisjesnaam was Janine Devroye; zij was Peyo's naaste medewerkster die de strips inkleurde van *De Smurfen*, *Johan en Pirrewiet* en *Steven Sterk*. Nine Culliford zou de Smurfen het blauwe kleurtje hebben gegeven. Na de dood van Peyo in 1992 werd zij actief als ambassadeur van Peyo's werk.

De Argentijnse illustrator en striptekenaar **Carlos Nine**, van wie uitgeverij Sherpa in 2010 de grafische roman *Pampa*, op scenario van Jorge Zentner, uitgaf, is op 16 juli overleden. Nine tekende en schil-

derde, schreef en beeldhouwde en had een voorkeur voor een karikaturale, satirische stijl. Met name zijn kinderboeken werden vaak bekroond. Nine werd 72 jaar.

De Amerikaanse tekenaar **Jack Davis** is op 27 juli overleden op 93-jarige leeftijd. Na een kunstopleiding en dienstplicht ging Davis aan de slag bij EC Comics en maakte hij onder meer horror- en oorlogsstrips. Wereldfaam verwierf hij er als decennialange illustrator van het satirisch magazine *Mad*. Daarnaast tekende Davis cartoons en strips voor *Playboy* en veel illustraties voor onder andere advertenties, tijdschriftomslagen, filmposters en platenhoezen.

Jack Davis

Op 27 juli overleed de Amerikaanse krantenstripauteur **Richard Thompson** op 58-jarige leeftijd aan de gevolgen van de ziekte van Parkinson. Hij maakte de strip *Cul de Sac* over de belevenissen van de vierjarige Alice Otterloop en haar vriendjes en vriendinnetjes.

Schokkend: **Brett Merhar**, de Amerikaanse tekenaar van onder andere de humorstrip en latere tv-serie *Free for All*, is vermoord. Hij werd op 28 juli in Hollywood doodgeslagen door een nog onbekende dader. Merhar werd slechts 46 jaar.

Op 29 juli overleed op 92-jarige leeftijd **Guy Decissy**, oprichter van Het Belgisch Stripcentrum in Brussel. Decissy hielp Hergé met inkleuren als opvolger van Edgar P. Jacobs en werd later directeur van Publi-art, de commerciële tak van uitgeverij Lombard.

De in 1931 in Barcelona geboren scenarist **Víctor Mora** overleed op 17 augustus. Hij schreef veel avonturenstrips, waarvan diverse in het Nederlands zijn vertaald zoals *De Steel Angels*, *Dani Futuro*, *Gigantik*, *De onaantastbaren* en *Nadia*. Mora leefde tussen 1962 en 1976 in ballingschap vanwege het regime van dictator Franco.

Op 28 augustus is geheel onverwachts **Ivan Lok** overleden aan een hartstilstand. De oud-eigenaar van Dutch Comic Con is 39 jaar oud geworden. De eerste editie van deze film- en comicbeurs vond eind maart 2015 plaats in de Jaarbeurs in Utrecht; in september van dat jaar werd bekend dat Dutch Comic Con werd overgenomen door Easyfairs Benelux.

Winnen

Een nieuw boek van *Single* is voor ons toch altijd weer een voorspelbaar lichtpuntje tussen het totale oorspronkelijk Nederlandse albumaanbod in een jaar. Volgende maand is het weer zover en verschijnt *Single 15*. In samenwerking met uitgeverij De Harmonie geeft Stripschrift tien exemplaren van deze kersverse co-productie van Peter de Wit en Hanco Kolk cadeau aan inzenders van het goede antwoord op de volgende vraag:

Wie waren de regisseurs van de tv-serie die rond de strip *Single* werd gemaakt?

Stuur het antwoord vóór 1 november 2016 naar

$1ngle-prijsvraag
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam
of naar winnen@stripschrift.nl

Bij meer dan tien goede oplossingen zal er worden geloot. De winnaars maken we in een volgend nummer bekend. Maximaal één inzending per adres en discussiëren over de uitslag doen we natuurlijk niet.

Stripschrift

Jaargang 48 • Nummer 3 (448) • Oktober 2016

's Werelds oudste stripinformatieblad verschijnt 8 maal per jaar en wordt samengesteld door een onafhankelijke redactie.

Redactie
Arco van Os, Rik Sanders

Medewerkers
Olav Beemer, Jan Booister, Ruud Booms, Peter Breedveld, Marq van Broekhoven, Don Duyns, Evert Geradts, Geert van Gheluwe, Erik van der Hoeven, Frits Jonker, Teus de Kruijf, Jeroen Mirck, Bert Post, Kees Ribbens, Misja Spoelstra, Erwin Suvaal, Elle Vaessen, Ingrid Vilders

Aan Stripschrift is in 2011 de P. Hans Frankfurther prijs voor bijzondere verdiensten toe gekend.

Omslag
Fabio Bono
© Standaard Uitgeverij

Lay-out
VA communication by design, Marc Weikamp

Redactie-adres
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam
t 010-2201063
e redactie@stripschrift.nl
@Stripschrift
Stripschrift

Abonnementen
Een abonnement omvat 8 nummers en wordt daarna telkens stilzwijgend verlengd. Eventueel gemiste nummers zijn te bestellen via onze Back Issue Service.

Maak het juiste bedrag over op
IBAN NL07 INGB 0009 3475 90
SWIFT/BIC INGBNL2A
ten name van
Stichting Uitgeverij Stripstift te Rotterdam.
Nederland € 54,00
België € 59,00
Other countries € 75,00

Bedragen zijn inclusief 6% BTW
Maximaal 2 abonnementen per adres.
Opzeggingen schriftelijk richten aan de uitgever, uiterlijk twee nummers voor het aflopen van het abonnement.

Reprorecht
Het overnemen, maar ook het vermenig vuldigen van artikelen en illustraties is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie. Materiaal Ongevraagd toegestuurd materiaal wordt niet geretourneerd. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs.

Advertenties
Voor de opgave van advertenties en het opvragen van de tarieven kunt u contact opnemen met de uitgever, of e-mailen naar adverteren@stripstift.nl

Druk
Real Concepts, Velp

Uitgever/Distributie Nederland
Stichting Uitgeverij Stripstift
Arco van Os & Ton Schuringa
Kleine Beer 467
3067 ZW Rotterdam
t 010-2201063
e uitgever@stripstift.nl
w www.stripstift.nl
KvK Rotterdam 24335843

Distributie België
Pinceel, Leuven

Stripschrift wordt uitgegeven in opdracht van Het Stripschap. Leden van Het Stripschap krijgen € 1,25 korting op een abonnement.

ISSN 0165-845X

A D V E R T E N T I E

Strijensedijk 3
3295 KL 's-Gravendeel
Tel.: 06-16110888
info@profbarabas.nl

Stripwinkel Prof Barabas

Uw winkel voor antiquarische strips!

- In- en verkoop van strips
- Internetveilingen
- Stripgadgets & striphoesjes
- Disney en Vandersteen
- Originele tekeningen

Verkrijgbaar bij uitgeverij Barabas:
Luxe integrale reeks van Douwe Dabbert
Ambrosius en Patty met originele pagina

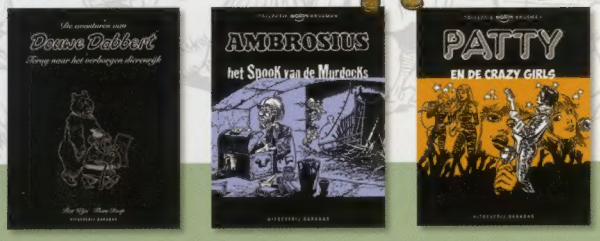

www.profbarabas.nl ▶ www.uitgeverijbarabas.nl

A D V E R T E N T I E

Bul Super
Stripboekhandel
– sinds 1976 –
Vanouds de grootste!

De mooiste Nederlandstalige webshop voor al uw stripalbums.

Welkom op het nieuwe
www.bulsuper.nl

A D V E R T E N T I E

AKIM.nl

Waarom bestellen bij akim.nl ?

- Snelle service
- Uit voorraad leverbaar
- Snel en gemakkelijk betalen
- Niet goed geld terug

Vragen? mail naar info@akim.nl

AKIM

Stripwinkel Akim Ulgersmaweg 14 9731 BS Groningen

A D V E R T E N T I E

MARTIN LODEWIJK & CHICKENFEED

OP = OP

STRIPSTIFT

In 1978 verscheen de LP **'The Best of What?!'** van Martin Lodewijks legendarische band Chickenfeed. In samenwerking met Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid uit Hilversum hebben we een genummerde en door Martin Lodewijk gesigneerde facsimile oplage gerealiseerd op CD van slechts 50 exemplaren.

Tot en met 31 oktober 2016 zonder verzendkosten te bestellen door €25 over te maken op IBAN NL07 INGB 0009 3475 90 t.n.v. Stripstift te Rotterdam. Vermeld a.u.b. duidelijk uw naam en adres bij de betaling.